

דבר תקווה

מחקרים בשירה ובפיוט
מוגשים לפרופ' בנימין בר-תקוה

מסורת הפיוט

ה-1

בעריכת

אפרים חזן ואבי שמידמן

הוצאת אוניברסיטת בר-אילן

דבר תקווה

מחקרים בשירה ובפיוט מוגשים לפרופ' בנימין בר-תקווה

מסורת הפיוט

ה-1

בעריכת

אפרים חזן ואבי שמידמן

הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן

הספר יוצא בסיוע:

הקרן ע"ש יצחק עקביהו ז"ל

סגן הנשיא לענייני מחקר, אוניברסיטת בר-אילן

המרכז לחברה, תרבות וחינוך במורשת יהדות ספרד ע"ש אהרן ורחל דהאן

המכללה האקדמית לחינוך "תלפיות", חולון

המרכז לחקר הלדינו ע"ש נעימה ויהושע סלטי

עריכת הלשון: חיה אלחייני

מסת"ב 7-465-226-965-978

© 2017

כל הזכויות שמורות לאוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן

אין להעתיק ספר זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אמצעי אלקטרוני, מגנטי או מכני (לרבות צילום, מזעור והקלטה) ללא אישור בכתב מהמוציא לאור

סדר: ספי עיצוב גרפי, באר-שבע

נדפס בישראל – תשע"ז

דפוס 'גרפית' בע"מ, ירושלים

תוכן העניינים

1		פתח דבר
3		מפעלו המחקרי של פרופ' בנימין בר־תקוה
5		בנימין בר־תקוה: רשימת פרסומים
הפיוט הקדום		
11	סיטואציית השיח בפיוטי התוכחה: מהפיוט הקדום ועד פרובנס	שולמית אליצור
33	עיון ביוצרותיו של ר' שלמה סולימן לשבתות הפורענות ובדרכי היווצרותו של מחזור יוצרותיו לשבתות השנה	ערן הכהן
61	מחזורי ארץ ישראל מן הגניזה: מן הפליאוגרפיה אל הליטורגיה	יוסף יהלום
73	'אז אוהבי שם יעלצו, יעלזו בכבוד': עיון בסיומי פיוטי העבודה ליום הכיפורים	פיטר ש' לנרד
125	על השרשור	עידית עינת־נוב
147	'אלה אכלה' – קדושתא לשביעי של פסח (יום ויושע) לר' אלעזר בירבי קיליר	בנימין לפלר ומיכאל רנד
שירת ספרד		
173	בעיות מחקר במחזורי אראגון הקדומים	עמוס דודי
183	מקומות קדושים בבבל: מחברת שלושים וחמש בספר תחכמוני	יהודית די־שון
201	סגולות השיר בפיוטי הסליחות לרבנו יהודה הלוי	אפרים חזן
219	אברהם אבן עזרא המשורר	יוסף יובל טובי
239	פרוזודיה מוצהרת ואינטואיטיבית של משוררי ימי הביניים: עיון קוגניטיבי והשוואתי	ראובן צור

אשכנז ופרובנס

5*	"ציון שארית בני יעקב": קינה אשכנזית בלבוש ספרדי (באנגלית)	אליזבט הולנדר
263	ירושלים בפיוטי ר' מאיר ש"ץ	אברהם פרנקל
277	יהודי פרובנס על סף המאה השלוש-עשרה בעיני יהודי סובייטי: תפקיד המרכיב השמי ברומן ביידיש גלגל החוזר לנתן זבארה	בֶּר קוטלרמן
מורשת השירה מן המאה הארבע-עשרה ועד זמננו		
291	מצלול ומשמעות בקינה 'עלומה' לרשב"ץ	אתי בן-סעדון
313	תשתיות מקראיות ובתר-מקראיות בקינות ('קול בכי') לר' עמרם אלבאז	תמימה דוידוביץ
337	מ'ד ה' נגעה בי' עד 'בעוונות הסתיר פנים מסוככי': קינת השואה של ר' שלום משה הלוי אונגאר למהדורותיה השונות	יצחק הרשקוביץ
367	ממצוקה לרווחה: שירים על ימי יזיד 'המזיד' (מרוקו, תק"ן-תקנ"ב)	רחל חיטין-משיח ותמר לביא
383	אחד-עשר פיוטים לר' יצחק ב"ר יעקב אביחצירא	מאיר נזרי
415	יופיו של החתן: פזמון עברי מסוגת הווצף במחזור ארם צובה	אדוין סרוסי
421	תשעה מכתמים ארס-פואטיים לר' סעדיה אבן דנאן	יצחק שמעוני
443		תקציר בעברית
23*		תקצירים באנגלית

עיון ביוצרותיו של ר' שלמה סולימן לשבתות הפורענות ובדרכי היוצרותו של מחזור יוצרותיו לשבתות השנה

עדן הכהן

מנהגן של קהילות ישראל להפטיר בשלוש השבתות שבין י"ז בתמוז ל"ט' באב בהפטרות שעניינן פורענות, ובשבע השבתות שבין ט' באב לראש השנה בהפטרות שעניינן נחמה. מנהג זה מתועד כבר במקורות ארץ-ישראליים קדומים: פסיקתא דרב כהנא,¹ פיוטי ינאי,² פיוטי שמעון בר מגס³ ופיוטי ר' אלעזר בירבי קליר.⁴ נראה שמנהג זה אפיין תחילה את מנהגי הקריאה של בני ארץ ישראל, בעוד הקהילות שנקטו מנהגי קריאה בבליים קראו בשבתות אלו בהפטרותיהן המקוריות של פרשות השבוע.⁵

* אני מודה למורתי, פרופ' שולמית אליצור, ולמלומד הירושלמי י"י סטל על הערותיהם החשובות למאמר. חן חן לד"ר שרה כהן מן המפעל לחקר השירה והפיוט בגניזה על שם פרופ' עזרא פליישר שלידי האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים על עזרתה הרבה באיתור מקורות הפיוטים הנדפסים במאמר בכתבי היד השונים.

- 1 ראה: פסיקתא דרב כהנא, מהר' מנדלבוים,² א, ניו יורק תשמ"ז, עמ' 225-331, ובמבוא עמ' טו.
- 2 ראה: מ' זולאי (מהדיר), פיוטי ינאי, ברלין תחר"ץ, עמ' רפז-שיח; צ"מ רבינוביץ (מהדיר), מחזור פיוטי רבי ינאי לתורה ולמועדים, ב, ירושלים תשמ"ז, עמ' 300-342.
- 3 ראה: י' יהלום (מהדיר), פיוטי שמעון בר מגס, ירושלים תשמ"ד, עמ' 250-261.
- 4 ראה: ע' פליישר, 'לוח מועדי השנה בפיוט לר' אלעזר בירבי קליר', תרביץ, נב (תשמ"ג), עמ' 237-241, 258-272; ש' אליצור (מהדירה), קדושה ושיר: קדושתאות לשבתות הנחמה לרבי אלעזר בירבי קליר, ירושלים תשמ"ח; מערכות פיוט לשבתות פורענות ונחמה מצאנו גם בפייטנותם של יהודה (W.J. van Bekkum, *The Qedushta 'ot of Yehudah according to Genizah Manuscripts*), Groningen 1988, 535-561 והשלמה אצל: ש' אליצור, 'חידושים בחקר השירה והפיוט', בתוך: ד' רוזנטל ועורך, אוסף הגניזה הקהירית בז'נבה, ירושלים תש"ע, עמ' 186-190), ושל ר' פינחס הכהן. ראה אצל ש' אליצור (מהדירה), פיוטי ר' פינחס הכהן, ירושלים תשס"ד, עמ' 649-666.
- 5 ראה: ע' פליישר, שירת הקודש העברית בימי הביניים², ירושלים תשס"ח, עמ' 37. אמנם רב סעדיה גאון ציין בסידורו: 'ויש אנשים המפטירים בשלש השבתות קודם תשעה באב דברי ירמיהו, חזון ישעיהו, בן עשרים ואחת צדקיהו במלכו וכן מפטירים בשבת שאחרי תשעה באב נחמו נחמו עמי' (נ' וידר, 'השלמות ותיקונים לסידור רב סעדיה גאון', בתוך: התגבשות נוסח התפילה במזרח ובמערב: קובץ מאמרים, ב, ירושלים תשנ"ח, עמ' 645; ראה שם בגוף המאמר, עמ' 626-630), אך ייתכן מאוד

עם זאת חוקרי הפיוט נתנו דעתם כבר לפני שנים רבות לתופעה מביכה הכרוכה במנהגי ההפטרה של שבתות הפורענות והנחמה: בצד מערכות פיוט שנתגלו בגניזה הקהירית שנועדו באופן מובהק לשבתות הפורענות והנחמה, נמצאו בין כתבי היד של הגניזה מערכות יוצר של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ושל ר' אלעזר בירבי קילר שנועדו למתפללים האוחזים במנהג הקריאה החד-שנתי, שאינן קושרות כלל בין יוצרות לפרשות החלות דרך קבע בשבתות הפורענות והנחמה ובין הפטרות מן הנביא שעניינן פורענות ונחמה.⁶ ניתן היה לכאורה לפתור את הבעיה בקביעה כי פייטנים אלו נוקטים מנהג ככל ופיוטיהם נועדו לקהילות שלא ייעדו הפטרות מיוחדות לשבתות הפורענות והנחמה, אך פתרון זה מעורר אף הוא כמה קשיים; מלבד העובדה שזיקתם של שני הפייטנים הללו – ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ור' אלעזר בירבי קילר – למנהגי ארץ ישראל כבר נתבררה למעלה מכל ספק,⁷ מצויים בידינו קטעי יוצר מיוחדים לשבתות פורענות ונחמה שכתבו אותם הפייטנים עצמם, ואם כן מוכח כי לא התעלמו מן המנהג לייחד הפטרות מיוחדות לשבתות הפורענות והנחמה.

ע' פליישר וש' אליצור הציגו פתרון עקרוני לבעיה. להערכתם קיים היה שלב שבו קיבלו קהילות בני ארץ ישראל על עצמן את מנהג הקריאה הבבלי החד-שנתי, אך עדיין שמרו על מנהגן המקורי להפסיק את סדר הקריאה השנתי לשם הקריאה בפרשיותיהן הייחודיות של השבתות המצוינות – ארבע הפרשיות שלפני חג הפסח, שבתות ראשי חודשים ושבתות החנוכה. חריגה זו מסדר הקריאה השנתי הבבלי ניתקה לחלוטין בין פרשות מסוימות בתורה ובין הפטרות הנחמה והפורענות, ולכך יכולות היו השבתות שבהן נקראו פרשות פינחס-ניצבים להיות שבתות רגילות שאינן שבת של פורענות או של נחמה, בעוד הפטרות הפורענות והנחמה נאמרו שלא בהקשר לפרשה מסוימת.⁸

שהגאון התוודע למנהג במהלך שהותו בארץ ישראל. בהלכות תפילה (יג, יט) שבספר משנה תורה כתב רמב"ם: "נהגו כל ישראל להיות מפטירין קודם לתשעה באב בשלש שבתות בדברי תוכחה [...] וכן שבת שאחר תשעה באב מפטירין 'נחמו נחמו עמי'". ומנהג פשוט בערינו להיות מפטירין בנחמות ישעיה מאחר תשעה באב עד ראש השנה'. עם זאת בלוח הפטרות שהציג רמב"ם בסוף ספר אהבה צמודות לפרשות 'פינחס' – 'ניצבים' הפטרות מעניינן של הפרשות שאינן בעלות זיקה לענייני פורענות ונחמה, ורק בסוף הרשימה צוין: 'וכן נהגו רוב העם להיות מפטירין בנחמות ישעיה מאחר תשעה באב עד ראש השנה'. לעניין זה ראה גם ערך 'הפטרה', אנציקלופדיה תלמודית, י, ירושלים תשכ"ב, עמ' יט-כב. לעיונים כלליים בנושא ראה: ע' פליישר, 'עיונים במנהגי הקריאה של בני ארץ ישראל בתורה ובנביאים', ספונות, א (טז, תש"ם), עמ' 25-47 (ולענייננו במיוחד עמ' 30).

6 ראה: ע' פליישר, היוצרות בהתהוותם והתפתחותם, ירושלים תשמ"ד, עמ' 233; ש' אליצור (מהדירה), פיוטי ר' אלעזר בירבי קילר, ירושלים תשמ"ח, עמ' 91-92.

7 ראה: ע' הכהן, 'קדושתאותיו של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי למועדי השנה', חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, א, ירושלים תשס"ד, עמ' 170-178; ש' אליצור, שם, עמ' 44-51.

8 ראה: ע' פליישר (לעיל, הערה 4), עמ' 245-248; ש' אליצור, שם, עמ' 92. אף שהצעה מחודשת ומבריקה זו עשויה לפתור כמה שאלות נוספות מתולדות מנהגי התפילה הארץ-ישראליים, היא נראית בעיניי תמוהה; עולה ממנה כי מדי שנה בשנה נדחה יום שמחת תורה של בני ארץ ישראל בכ"ו-7 שבועות, ועקרונת היא היה עשוי לחול בכל תאריך על פני לוח השנה. מציאות זו אינה הולמת את נטייתן של ההלכה ושל הליטורגיה היהודית לסדירות ולקביעות, והיא גם מבטלת לחלוטין את ההתאמה היחסית שהושגה בין הקהילות היהודיות בארץ ישראל ובכלל עם אימוצו של מנהג הקריאה הבבלי על ידי בני ארץ ישראל.

במסגרת מאמר זה אתן דעתי לשאלה נכבדה זו, ואציע כי לפחות ביחס לר' שלמה סולימן אלסנג'ארי אפשר שהפתרון הפשוט והראשוני לשאלה היה הנכון יותר: סולימן כתב את מחזור היוצרות המקורי שלו לקהילות שנהגו במנהג הקריאה הבבלי ולא ייחדו הפטרות של פורענות ונחמה לימי בין המצרים ולשבתות שבין תשעה באב לראש השנה. בשלבים מאוחרים יותר של חייו חזר ועיבד הפייטן את מערכות היוצר שלו לקהילות שנהגו לייחד הפטרות מיוחדות לשבתות הנחמה והפורענות. להצעתי כמה השתמעויות חשובות לתולדות הפייטנות העברית בכלל ולהבנת השלבים השונים ביצירתו הפייטנית של ר' שלמה סולימן, מהפוריים שבמשוררי הגניזה והפייטן הראשון שהותיר בידינו מחזור שלם של מערכות יוצר לפרשות השבוע. יהי רצון שיעלו הדברים הנכתבים בזה לרצון לפני בעל ספר היובל, הפרופסור בנימין בר-תקוה, שמחקריו המקיפים הניחו כמה אבני דרך חשובות ביותר במחקר הפייטנות העברית ושאישיותו הנלכבת קירבה רבים וטובים לאהבתה של שירת קודשנו.

ב

תחילה אבקש לעיין במערכת היוצר של ר' שלמה סולימן לשבת 'דברים'. כידוע, שבת זו אמורה לחול תמיד לפני תשעה באב לפי מנהג התפילה הבבלי, ובפי בני ארץ ישראל היא כונתה 'שבת איכה'. מערכת היוצר נרפסת כאן על פי כ"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה g. 5 (2719/3), דפים 21 ע"ב – 25 ע"א, עם תיקוני נוסח נדרשים מכתבי היד המקבילים.

יוצר אלה הדברים

[גוף היוצר] אומן הנקרא חבר
באר תורת משנה בעבר
אלה הדברים אשר דבר
גד לעם שרידי חבר
דרך הר שיעיר כגעו להתקרב 5
אחד עשר יום מחרב

קטעים מן המערכת (מגוף היוצר, מהאופן, מהזולת, ממי כמכה ומיי מלכנו) נדפסו בידי ש' אליצור, שירה של פרשה, ירושלים תשנ"ט, עמ' 273-279.

גוף היוצר סיומות מקראיות מדב' א, א ואילך. 1 אומן: כינוי למושה, על שום במ' יא, יב. חבר: אחד משמותיו של משה על פי ויק"ר א, ג (מהד' מרגליות, עמ' יא). 2 תורת משנה: סמיכות הפוכה, ושיעורו: משנה תורה, והוא כינוי של חומש דברים בלשון חכמים. בעבר: בעבר הירדן. 4 גד: הגיד. לעם וכו': כינוי לישראל, על פי יר' לא, א. 5 דרך הר שיעיר: על פי דב' א, ב (הפסוק המתפייט). כגעו

36	עדן הכהן
	הַתּוֹרָה לְעַם זֹאת שָׁנָה וְהוֹדִיעַם דְּתוֹתֶיהָ לְשָׁנָה וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה
10	[פזמון] שָׁנָה / שְׁנַת הָאַרְבָּעִים הֵיטָה לְנוֹשְׁעִים אֲשֶׁר קָדְשָׁה מִשְׁמִיעִים לְקַד <וַשׁ>
15	זֶד יִהִיר בְּרִשְׁעָתוֹ חֲנָף בְּגֵאוֹתָו אַחֲרֵי הַכּוֹתוֹ
20	טִיפּוּחִים רַבָּה כָּאֵב יָדַעַם צוּוִי אֵל כְּתָאֵב בְּעֵבֶר הִירְדֵן בְּאַרְץ מוֹאָב כִּי לְשִׁמּוֹרֵי בְּכָל עֵבֶר לָהֶם הוּאִיל לְדָבָר יִי אֱלֹהֵינוּ דְבָר
	[פזמון] דְּ <בָר> / לָנוּ לְיִחְדוֹ וְלְשִׁמּוֹר פְּקוּדוֹ וּלְבָרְךָ שֵׁם כְּבוֹדוֹ קָד <וַשׁ>
25	מִיֶּשֶׁר מַעַגְלֵיכֶם נִצַּר מִלְּכָד רְגְלֵיכֶם פָּנּוּ וּסְעוּ לָכֶם
30	שׁוֹנְאֵיכֶם וְקַמֵּיכֶם עוֹשְׂקֵיכֶם וּמַעַנֵיכֶם רְאֵה נְתַתִּי לְפָנֶיכֶם

להתקרב: כשהגיעו והתקרבו להר שעיר. 7 לעם זו: כינוי לישראל, על פי שמ' טו, יג ועוד. שנה: לימד שנית, ונושא המחרוזת הוא משה. 8 דתותיה: מצוותיה. לשננה: כדי לשננה באוזניהם, או: כדי להודיעם חובתם לשנן את התורה. 10 שנת הארבעים: ליציאת מצרים. 11 לנושעים: כינוי לישראל. 13 זד יהיר: הצירוף על פי מש' כא, כד, ונראה שהוא כינוי לסיחון המוזכר בפסוק הסיומת. 14 חנף: נראה שהוא כינוי לעוג מלך הבשן הנזכר בפסוק הסיומת. 16 טיפוחים: כינוי לישראל, ילדי טיפוחיו של משה. גרסת כ"י אחרים: 'טלאים'. רבה: נושא הטור הוא משה. טיפוחים רבה: לצירוף ראה איכה ב, כב. 17 כתאב: כרצון ה'. 19 לשמורי וכו': כינוי לישראל. 20 הואיל: רצה. 25 מישר וכו': כינוי לקב"ה. מעגליכם: דרכיכם. 26 נצר וכו': אף הוא כינוי לקב"ה, וכוונתו שהקב"ה הורה לישראל

	פִּירוּשׁ תּוֹרַתֵיכֶם	
	צוּוֵי אֱלֹהֵיכֶם	
	וְאָמַר אֵלֵיכֶם	
	[פזמון] אֶל <יְכֶם> / מַחִישׁ יֵשַׁע	
	עוֹבֵר עַל פְּשַׁע	35
קֹד <וּשׁ>	תְּפַלְתֶּם יֵשַׁע	
	קֵט כְּמַעַט הִיְתָה יְרִידַתְכֶם	
	רְבֻבוֹת שְׁשִׁים הִיְתָה עֲלֵיתְכֶם	
	יֵי אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם	
	שִׁיתוּ יְרֵאתוֹ עַל פְּנֵיכֶם	40
	יִשְׁמַר לְכֶם שְׁבוּעַתְיֶכֶם	
	יֵי אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם	
	תְּבַלּוּ יְמֵיכֶם בְּנַעֲיָמִים	
	תְּנַחְלוּ שְׁנֵי עוֹלָמִים	
	יִסֶּף עֲלֵיכֶם כְּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים	45
	[פזמון] פֶּעַ <מִים> / הִרְבָּה מִצְרוֹת יִצְיִלְכֶם	
	וַיְבָרֶךְ אֶתְכֶם צוֹרְכֶם	
קֹד <וּשׁ>	כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר לְכֶם	
	אֲדִירֵי מְלָאכִים	[אופן]
	בְּרוּךְ מְבָרְכִים	50
	גְּדֹלוֹ מְמַלְכִים	
	דְּמָמָה דְּקָה לוֹחֲשִׁים	
	הַגְּיוֹן בְּרוּךְ דּוֹרְשִׁים	

את הציווי שבסיומת המקראית. מלכד רגליכם: על פי מש' ג, כו. 31 תורתכם: נוסח כ"א, ונראה שכוונתו לתורה שבכתב ולתורה שבעל פה. 34 מחיש ישע: כינוי לקב"ה. 35 עובר וכו': לצירוף ראה מ' ז, יח. 37 קט כמעט: במתי מעט, והצירוף על פי יח' טז, מז. היתה וכו': הייתם בעת שירדתם למצרים בשבעים נפש (ראה בר' מו, כז). 38 רבבות ששים: בשישים ריבוא. היתה וכו': הייתם בעת שעליתם ממצרים. ראה שמ' יב, לז. 40 שיתו: שימו. יראתו וכו': על פי שמ' כ, טז. 41 ישמר וכו': השווה דב' ז, ח. שבועתכם: את השבועה שנשבע לאבותיכם לזרעם אחריהם. 43 תבלו וכו': על פי איוב לו, יא. לגרסת כ"א: 'תכלו' השווה שם כא, יג הקריא והכתיב. 44 שני עולמים: העולם הזה והעולם הבא. 47 ויברך אתכם: דב' א, יא (פסוק הסיומת). אופן 49 אדירי מלאכים: מלאכים אדירים, סמיכות תיאור הפוכה. 50 ברוך: כינוי לקב"ה. 52 דממה דקה: הצירוף על פי מל"א יט, יב, וראה סדר רבה דבראשית מז (בתי מדרשות, מהד' ורטהיימר, עמ' מז): 'והן פותחים פיהם בשירה בקדושה ובטהרה ובקול דממה דקה'. 53 הגיון ברוך דורשים: דורשים בשבחו של הקב"ה.

38	עדן הכהן
	וְקָדוֹשׁ מְקַדְּשִׁים
55	זִיעַתֶּם כָּאֵשׁ חֲצוּבִים מֵאֵשׁ טוֹבְלִים בָּאֵשׁ
60	[פזמון] דּוֹכְבִים שִׁיָּה וּמְנַעֲמִים זְמֵרָה לְאִים וְנוֹרָא
65	יְחַד מְתַנִּים וּמְרַנְנִים כְּנֶף רְנָנִים לְשׁוֹכֵן מְעוֹנִים מְרַעֲשִׁים בְּקוֹלָם נוֹאֲמִים בְּקֶהְלָם סְלִסּוּל מְלֶךְ עוֹלָם
	עַז בְּמַעַנָם פָּאָר בְּמַחְנָם צַפְצוּף בְּהִגְיוֹנָם וְהַאֲוֹפְנִים
70 [מאורה]	קְדוּשֵׁה תְּבָרָךְ בְּאַלְהֵי אֲמֵן לְהַתְּבָרָךְ רְצוּיִים לְשִׁמְעַ עֲרֶךְ קוּמֵי אֲוִרֵי כִּי כָּא אֲוִרְךָ

54 וקדוש: כינוי לקב"ה. 55 זיעתם כאש: ראה פדר"א ד (מהדר' הרד"ל, יא ע"א): 'זהחיות עומדות ביראה ובאימה ברדת ובזיע, ומזיעת פניהם נהר של אש מושך ויוצא לפניו, שנאמר, נהר די נור נגד ונפיק מן קדמוהי (דנ' ז, י)'. 56 חצובים מאש: עשויים מאש. ראה שם כב (נא ע"א): 'ר' יהושע בן קרחה אומר המלאכים אש לוחטים, שנאמר, משרתיו אש לוחט (תה' קד, ד)'. 57 טובלים באש: ראה סדר רבה דבראשית מז (בתי מדרשות א, מהדורת ורטהיימר, עמ' מו): 'מיד יורדין כמה כתות [...] של מלאכים לתוך נהרי אש ונהרי להבה וטובלין עצמן שבעה פעמים'. 59 ומנעימים זמרה: לצירוף השווה שמ"ב כג, א. 60 לאיום ונורא: כינויים לקב"ה, והצירוף על פי חב' א, ז. 62 כנף רננים: על פי איוב לט, יג, וכאן נראה שהוא כינוי למלאכים בעלי הכנף המרננים לקונם. 63 לשוכן מעונים: כינוי לקב"ה. 64 מרעישים בקולם: השווה יח' ג, יב. 65 בקהלים: בקרב המלאכים בני מינם. 66 סלסול: שבח, פאר. 67 במענם: במענה פיהם. 69 צפצוף בהגיונם: זמרה ברחש פיהם. מאורה 70 קדושיך: כינוי לישראל. 71 באלהי וכו': על פי יש' סה, טז. 72-73 רצויים וכו': אהובים לפני ה' כדי לשמוע עניין הבטחתו 'קומי אורי' וכו'.

ככ <תוב> קומי אורי <כי בא אורך וכבוד יי עליך זרח> (יש' ס, א)
ב <רוך יוצר>

שוכן מרומים [אהבה]

צור עולמים 75

תאב אתכם מכל אמים
ויבחר בכם מכל העמים

ככ <תוב> רק באבתיך חשק יי <לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם
מכל העמים כיום הזה> (דב' י, טו)
ב <רוך הבוחר>

אשר המתברכים בארץ [זולת]

בכל קצוי הארץ
גיל תגיל הארץ 80

דרוכים בחרץ

השמיים בעלץ

וישמחו שמי ערץ

ברוכים אתם ליי עושה שמים וארץ

זבול אולמי 85

חזות בנעמי

טוב מבשר לעמי

ישמיע לבני אמי

כלם יברך במקומי

לקיים טעמי 90

אשר ברכו יי צבאות לאמר ברוך עמי

מקבץ מכל פיני

נפוצי ניני

אהבה 74 שוכן מרומים: כינוי לקב"ה, על פי יש' לג, ה. 75 צור עולמים: שם כו, ד. 76 תאב אתכם: התאוה לבחור בכם. זולת 78 אשר וכו': על פי יש' סה, טז, ו'אשר המתברכים' מובנו: כי המתברכים, או: מי שיתברכו. 80 תגיל הארץ: ראה שם מט, יג. 81 דרוכים בחרץ: כינוי לישראל המושפלים עד כלה. 82 השמיים: את השמועה הנזכרת בסיומת המקראית. בעלץ: בשמחה. 83 שמי ערץ: השמים החזקים. 84 ברוכים וכו': תה' קטו, טו. 85 זבול אולמי: סמיכות נרדפים, וכינוי הוא לבית המקדש. 86 חזות בנעמי: הצירוף על פי תה' כו, ד, וכוונתו: אזכה להיראות במקדש ולהנעים עתותי בו. 87 טוב מבשר: המבשר טוב, המשיח, על פי יש' נב, ז. 88 ישמיע: גרסת כ"י א: 'יְחַיֶּה לְבַיִת אַמִּי'. לבני אמי: לישראל. 90 טעמי: דברי, ההבטחות שנאמרו בענייני. 91 אשר וכו': יש' יט, כה. 92 מכל פיני: מכל קצות הארץ. 93 נפוצי ניני: בניי הנפוצים. סמיכות תיאור הפוכה. גרסת כ"י א: 'נִינֵי אֵיתְנִי', צאצאי האבות, הולמת

ערן הכהן	40
סְדוּרִים יְהִיוּ לְפָנַי עוֹד מִבְּחוּץ וּמִבְּפָנַי	95
פְּרָצְתֶם יְגִדוֹר בְּבִנְיָנִי צְבָאוֹתֶם יִצְבֵּיאוּ לְעֵינַי כִּי הֵם זָרַע בְּרַךְ יְיָ	
קוֹל אוֹמֵר קְרָא לָהֶם יִקְרָא	100
רַב עִם נְבִרָא נִינִי יִפֶּה וּבִרָה שְׂבִיבֵי נְהוּרָא פְּנֵיהֶם לְהַאֲרִיחַ תְּמִיד לְשׁוֹרְרָה	105
אֶת הַשִּׁירָה	
מ' <מכה> [מי כמכה] אֵל בְּרוּךְ וּמְבָרָךְ בְּרַכְתָּהּ עַל כָּל תְּבָרָךְ גַּם עִמָּךְ כֵּן יִבְרָךְ דְּרוּשִׁים בְּאוֹרֶךְ / בְּשִׁמְךָ הַמְּבָרָךְ	110
הַמְּבָרָךְ וּמְקִיִּם לְעוֹלָם וּבְרַכְתּוֹ חַיִּים עַד הָעוֹלָם זֶה אֵל <ה> יִם חַיִּים וּמְלֶךְ עוֹלָם חַי וְקַיִם הוּא לְבָדוֹ לְעוֹלָם	[מי כמכה]
טַעֲמַת לְבְרוּכִים אֲמָרִים בְּרוּרִים יִדְעֶתֶם בְּמִשְׁנֵה מְבֹאָרִים כְּלוּלִים וּפְרוּטִים בְּאֵלֶּה הַדְּבָרִים לְהַמְלִיכָהּ כְּהַמְלִיכוֹ בֵּין הַגְּזָרִים	[מי כמכה] 115

יותר את מקצב המחרוזת. 95 מבחוץ ומבפני: אולי כוונתו: בין הללו הרשאים להיכנס אל הקודש (כוהנים) ובין הללו החייבים להייותר מחוץ למקום המזבח (ישראל), או: אלו שמחוץ לארץ ואלו שבארץ. 96 בבניני: בבניין המקדש. 97 יצביא: ייכנס. 98 כי וכו': יש' סא, ט. 99 קול וכו': שם מ, ו. 100 להם: לישראל. 101-102 רוב וכו': כינויים לישראל. רוב עם נברא: ישראל המרוכים, והצירוף על פי תה' קב, יט. ניני: צאצאי. יפה וברה: הצירוף על פי שיה"ש ו, י. 103 שביבי נהורא: בשביבי אור. 105 תמיד וכו': כדי שתמיד ישוררו את השירה. 107 מי כמכה 108 ברכתך וכו': ברכתך תחול על כל היצורים, וללשון השווה שמ"ב ז, כט. 110 דרושים באורך: נראה שכוונתו שהקב"ה יידרש לעמו באורו. ככה"י: 'כאורך'. 112 וברכתו וכו': וברכתו מעניקה חיי עולם. הלשון על פי תה' קלג, ג. 113 אל <ה> ים וכו': יר', י. 115 טעמתה: דיברת. לברוכים: לישראל. אמרים ברוכים: מצוות מפורשות, או: מצוות טהורות. 116 במשנה: במשנה תורה, בספר דברים. 117 כלולים ופרוטים: נאמרו על כלליהם ופרטיהם. באלה וכו': בחומש דברים. 118 כהמליכו וכו': כפי שהמליכו ישראל

	זה צור
<p>מְבַרְכֹתֶיהָ יִבְרַךְ בֵּית עֲבֹדָה דָּוִד נְשִׂיא לְעוֹלָם לְהִיּוֹת דָּוִד שִׁים כְּמֵאֵז מְלָכוֹת בֵּית דָּוִד עַל יַד עֲשֵׂה חֶסֶד לְמִשְׁיחוֹ לְדָוִד</p>	<p>י' מל >כנו < [י' מלכנו] 120</p>
<p>פָּרִץ וּנְתַץ מְלָכוֹת מְאָרְרִינוּ צָפָה וְהִבֵּט בְּעֵינֵי דוֹרְנוּ קָרַב יוֹם בְּנֵיֵן גְּדֹרְנוּ רְאִשֵׁינוּ לְהָרִים בְּכַנְיָן עֵרְנוּ</p>	<p>[י' מלכנו] 125</p>
<p>שִׁית זֶה הָעָם בְּרַכָּה בְּקָרֵב רַבְתִּי עִם תַּפְּנָה לְהַחִישׁ יִשְׁעָם בְּמַרְעָה טוֹב לְהַרְגִיעַם וְנִודַע בְּגוֹיִם זָרָעַם</p>	<p>[י' מלכנו] 130</p>

ככ >תוב < ונודע בגוים זרעם > וצאצאיהם בתוך העמים כל ראייהם יכירום כי
הם זרע ברכ י' < (יש' סא, ט)

בר >וך גאל <

את הקב"ה בין גזרי ים סוף. י' מלכנו 119 מברכותיה: על פי שמ"ב ז, כט. 120 נשיא וכו': על פי
יח' לז, כה. 121 שים: כונן. 122 על יד וכו': נראה שכוונתו: באמצעות עשיית חסד למלך המשיח
שיהיה מבית דוד, והלשון על פי שמ"ב כב, נא (תה' יח, נא). 123 מאררינו: אויבינו המקללים אותנו.
124 בעני: בסבל. 125 גדרנו: חומותינו, מטפורה להגנת האומה. 126 עירנו: ירושלים. 127 שית:
שים. 128 ברכה בקרב: הצירוף על פי יש' יט, כד. רבתי עם: כינוי לירושלים, על שום איכה א, א.
130 במרעה טוב: על פי יח' לד, יח. להרגיעם: להניח להם מכל צרותיהם.

עינינו הרואות כי בכל שבעת מרכיבי מערכת היוצר שלפנינו אין אפילו רמז קל שבקלים
לשבת איכה ולאבל על חורבן הבית. אפילו בפיוט י' מלכנו, שברבים מיוצרותיו של ר'
שלמה סולימן מתמקד בקינה מרה על הגלות המתמשכת ובתחינה נרגשת לגאולה קרובה,
שב ועוסק הפייטן בברכה שעתידי הקב"ה להרעיף על בית דוד משיחו ועל ישראל עמו, כחלק
מנושאה הרחב של כל מערכת היוצר – ברכת ה' לעמו המבוטאת בפרשה בפסוק: 'י' אלהי
אבותכם יסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם' (דב' א, יא).⁹
שרידים ממערכת היוצר הזו נתגלו בארבעה כתבי יד נוספים בלבד,¹⁰ כמות זעומה של
העתקות יחסית לשאר מערכות היוצר של ר' שלמה סולימן לפרשות השבוע. אבל עלינו

9 לניתוח ספרותי של מערכת היוצר 'אומן הנקרא חבר' ראה: ש' אליצור, שירה של פרשה, ירושלים
תשנ"ט, עמ' 273-279.

10 ראה בנספח תיאור כתבי היד שבהם מועתקת מערכת היוצר הנידונה.

להתפלא דווקא על העובדה שמאות שנים לאחר שנוצרו מערכות יוצר המנתקות בין פרשות השבוע ובין שבתות הפורענות והנחמה, עדיין נמצאו בקהילות הגניזה כמה מעתיקים שהתעניינו במערכות יוצר שקשה להניח שנעשה בהן שימוש מעשי.¹¹ אפשר שמשמעותי לענייננו מעשה 'הגנבה' הספרותי המתועד בכ"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה e. 37 (2710/6), דף 55 ע"א.¹² פייטן לעת מצוא, או חזן שחסרה לו מערכת יוצר, לשבת 'דברים-איכה', נטל את גוש המחרוזות הראשון של מערכת היוצר 'אומן הנקרא חבר', עיברו באופן כושל למדיי,¹³ והצמיד לו את הפזמון המרובע הזה:

[פזמון] יְהִי עֲשֵׂה עֲמָנוּ לְטוֹבָה אוֹת
וְאַל תִּפֶּן לְעוֹנוֹת וְחַטָּאוֹת
שִׁמְחָנוּ וְקָרַב קֶץ הַפְּלָאוֹת
כִּי גָדוֹל אֶתָּה עוֹשֵׂה נִפְלְאוֹת קְדוֹשׁ

מיד לאחר מכן מועתק אופן ('שכינה צועקת בהריע') שתכניו מותאמים היטב לשבת 'איכה'. נראה כי המעבד בחר להצמיד לגדם גוף היוצר של ר' שלמה סולימן פזמון מרובע, כדרך היוצרות המאוחרים של שבתות הפורענות,¹⁴ ושתכניו קרובים יותר לענייניה של שבת 'איכה'.

ג

יכולנו לאמץ את הנחתם של ע' פליישר ושל ש' אליצור, כי ר' שלמה סולימן אכן פעל בקהילה שבה נהג מחזור קריאה חד-שנתי שלא קשר בין פרשות קבועות ובין הפטרות

11 אמנם כתב היד היחיד הנוסף שאכן בדין שיעורר את פליאתנו הוא כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 146.52 (כ"י א) שבו מועתקים גוף היוצר והזולת של מערכת היוצר המקורית של ר' שלמה סולימן. בכתבי היד האחרים מועתקים רק קטעים קצרים מגוף היוצר, והללו יכלו להשתלב בנקל במערכות יוצר 'כלאיים' שייחדו מקום לענייניה של שבת 'איכה' (על טיבן של מערכות יוצר 'כלאיים' ראה: ע' פליישר [לעיל, הערה 6], עמ' 440-453). אכן קשה להבין למה שימשו מערכות היוצר של סולימן בעידן שבו הועתקו רוב כתבי הגניזה (מאות 11-12), וניתן להציע כמה אפשרויות לתשובה: אפשר שגם בתקופה מאוחרת יחסית עדיין נמצאו קהילות שסדר הפטרותיהן לא התחשב בתלת דפורענותא ובשבע דנחמתא, אך אפשר שההעתקה לא נועדה לשימוש מעשי, אלא ביטאה את הערכתם של הדורות המאוחרים לפייטנותו של ר' שלמה סולימן. אפשר גם כי מעתיק כלשהו נצטווה על ידי בעל ממון להעתיק את מחזור יוצרותיו של ר' שלמה סולימן, ולא נתן דעתו לאפשרויות השימוש המוגבלות של חלק מהיוצרות.

12 הוא כ"י ד של מערכת היוצר. ראה כנספה תיאור כתבי היד.

13 דרך משל: טור 1 במערכת היוצר המעובדת הנו: 'אומן הנקרא מְעִיָן הַמְתַּנְבֵּר' במקום 'אומן הנקרא חבר' המקורי. אפשר אגב שבפזמון ניכרים שרידי החתימה 'יוש(ף)'. לתופעת עיבורי הפיוטים בפייטנות העברית בתקופה המזרחית המאוחרת ראה: ש' אליצור, 'עיבורי פיוטים בגניזה הקהירית', פעמים, 78 (תשנ"ט), עמ' 100-127, וגם במחקר זה (עמ' 123-124) עולה מכתבי הגניזה פלגיאטור ושמו 'יוסף'.

14 ראה: ע' פליישר (לעיל, הערה 6), עמ' 231-244.

הפורענות והנחמה, לו מצאנו מערכות יוצר שלמות של הפייטן שהוקדשו במיוחד להפטרות הפורענות והנחמה, אלא שמערכות יוצר שכאלה אינן כנראה בנמצא.¹⁵ באשר לשבת 'איכה' – לא מצאנו שום מרכיב של מערכת יוצר שניתן ליחסו, אפילו מספק, לר' שלמה סולימן.¹⁶ לשבת 'שמעו', לעומת זאת, מצאנו קטעי יוצר שונים המיוחסים לר' שלמה סולימן. אני מבקש לבחון כאן קטעי יוצר אלו כדגם מייצג לדרך עבודתו של ר' שלמה סולימן בתחום היוצרות לשבתות הפורענות והנחמה. הירוע מבין קטעים אלו הוא גוף היוצר ל'שמעו' – 'שמעו אלי אבירי לב' – שכבר נדפס פעמיים, ועתה הוא נדפס בשלישית על פי אחד-עשר כתבי יד.¹⁷

יוצר שמעו לסגארי

[גוף היוצר] שְׁמַעו אֱלֵי אַבְיְרֵי לֵב
שִׁימוּ דְבָרֵי עַל לֵב
בִּינוּ [נָא] עֲרְלֵי לֵב
אֲנִי יְיָ חֹקֵר לֵב
גְלוּ מִכֶּם עֲרֵלַת לֵב

5

נוסח יסוד: כ"י א (טורים 1-18); כ"י ב (טורים 19-43); נדפס: י' דוריסון, גנוי שכטר, ג, ניו יורק תרפ"ח, עמ' 157 (טורים 5-18); ע' פליישר, היוצרות בהתהוותם והתפתחותם, ירושלים תשמ"ד, עמ' 236-238; ט' בארי (מהדירה), החזן הגדול אשר בבגדאד: פיוטי יוסף בן חיים אלברדאני, ירושלים תשס"ג, עמ' 55 (טורים 40-43). כותרת| יוצר ד ו ח יוצר שמעו ז 2 לכו ש[...]. נוסף ז / לבי ח 3 בינו נא| בינא ח / ערלי| חקרי ד ז / לכו ח 4 כי אני נוסף ו ז כי [...]. נוסף ח

גוף היוצר 1 שמעו וכו': יש' מו, יב, ולענייננו 'אבירי לב' הוא כינוי לישראל. 3 בינו [נא]: הציורף על פי תה' נ, כב. ערלי לב: כינוי לישראל, על פי יר' ט, כה. מקצת כה"י גורסים: 'חֲקְרֵי לֵב', והציורף על פי שופ' ה, טז. 4 אני וכו': יר' יז, י. 5 גלו וכו': השווה יהו' ה, ט. [מכס]: ההשלמה מכ"י ב.

15 על רקע זה כמדומני שיש להסביר את שכיחותן הרבה יחסית של מערכות היוצר של רב סעדיה גאון לשבתות הפורענות והנחמה בין כתבי היד של הגניזה הקהירית (ראה: מ' זולאי, האסכולה הפייטנית של רב סעדיה גאון, ירושלים תשכ"ד, עמ' קצב-רט; י' טובי, 'פיוטי רב סעדיה גאון: מהדורה מדעית [של היוצרות] ומבוא כללי ליצירתו', חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, ב, ירושלים תש"ם, עמ' 76-102). נראה שקהילות רבות שאימצו את מחזור יוצרותיו של ר' שלמה סולימן לשבתות השנה, נאלצו בשלוש שבתות הפורענות ובשבע שבתות הנחמה לבחור ביוצרות אחרים שהעניקו ביטוי לענייניהן של הפורענות ושל הנחמה.

16 ברומה לא מצאנו שום קטע יוצר גם לשבת הנחמה האחרונה, 'שוש אשיש', שניתן ליחסו לר' שלמה סולימן. יש לציין כי לאחרונה איתרתי שרידי קדושתא לשבת 'איכה' שניתן ליחסה כמעט בוודאות לר' שלמה סולימן.

17 לתיאור כתבי היד ראה בנספח. גוף היוצר לא שרד בשלמותו אף לא באחד מכתבי הגניזה. חסרות לקראת סופו שתיים או שלוש מחרוזות, שכנגד האותיות ע-ת. הפיוט מיוסד על פסוק מסגרת 'שמעו דבר יי בית יעקב וכל משפחות [בית ישראל]' (יר' ב, א) שהוא פסוקה הראשון של ההפטרה בשבת זז. לטור השישי בכל מחרוזות קודמות מילות הקבע 'עד לא', וחותרות את המחרוזות סיומות מקראיות מלוקטות הנפתחות במילה 'על' (פרט לשיבוש במחרוזת הראשונה).

44	עדן הכהן
עד לא	תִּצַּעְקוּ מִכָּאֵב לֵב אֶל שְׁמוּעָה כִּי בָּאָה וְנִמַּס כָּל לֵב
10	פזמ<ון> הַטּוֹ אֲזַנְכֶם לְתוֹכַחַת מַגּוּלָה עַד לֹא יִחַרֵּב בֵּית הַתְּפִילָה וְלֹא שָׁמְעוּ וְהִלְכוּ בַּגּוּלָה וְשָׁמְעוּ בְּכַה תִּבְכֶּה בְּלִילָה
15	דְּבַר יְיָ וְאֵל יִפְגַּשְׁכֶם דּוֹב אֹרֵב הִזְהָרוּ נָא בְּאִמְרֵי חוֹרֵב וְלֹא תִרְאוּ חֶרֶב וְהִסִּירוּ עֲשֵׂתְנֹת קֶרֶב תִּיִּלְלוּ בּוֹקֵר וְעֶרֶב עַל עַם יְיָ וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי נִפְלוּ בְּחֶרֶב פזמ<ון> הַטּוֹ וּג'
20	בֵּית יַעֲקֹב זָכְרוּ דַת נְכוּחֵי וְאֵל תִּסְטוּ מֵאַרְחֵי חֻקֹּת שְׁבוּיַת דַּת פְּעֻנוּחֵי אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּי בְרוּחֵי טַעְמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹבָה הִיא

6 תצעקו[...]. ז / מכאב] כל ז 7 על ד ו י 8 לתוכחל(2) י 9 התפלה ב ג ד ו י כ 10 בשבי ובגולה
 נוסף ב 11 ושמעו[חסר ד / בלילה] לא חרירו נוסף פזמ ו 12 בחרב ד 13 יפגשכם[יפגיעכם כ
 ..]עכם ט 14 הזכרו ג ט כ / אמרי ג בדברי י / קרב ד 15 ואל ד ז / תיראו ב תיראו ג כ תיח[...]. ד /
 מחרב ג ה ו ז י כ 16 והסירו מכם נוסף ב הסירו כ / עשתונות ב ג ה ו כ 17 תיילילו[תצעקו ה ו ת.].
 קו ב תיללו ג כ תיללו ז י / בקר ג ה ו כ 19 דת[חסר א / נסוחי א 20 לא ובצד תוקן ואל ה /
 תשטו א תסורו ד / מריחי א 21 חקת ג חוקת ה / שבוית ה / פיענוחי ג פענחי ה [לוחי ד 22 שילח[...]. ז

6 תצעקו וכו': יש' סה, יד. 7 אל וכו': יח' כא, יב. נראה כי הפייטן טעה בציטוט הפסוק (כעדות כמה
 מכה"י), שהלוא תבנית הפיוט מחייבת סיומות מקראיות הפותחות בתיבה 'על', ומעתיק נוסח הפנים
 תיקן את הנוסח על פי המקרא. 8 הטו אזנכם: הצירוף על פי יש' נה, ג ועוד. לתוכחת מגולה: הצירוף
 על פי מש' כז, ה. 9 בית התפילה: הצירוף על פי יש' נו, ז, והוא כינוי לבית המקדש. 10 והלכו
 בגולה: הצירוף על פי יח' כה, ג. 11 בכה וכו': איכה א, ב. 12 דוכבו בקרב: דברו בקרבכם, בלבכם.
 13 דוב אורב: הצירוף על פי איכה ג, י. כינוי לאויב. 14 באמרי חורב: בדברי התורה שניתנה בחורב.
 15 ולא וכו': על פי יד' יד, יג. 16 והסירו וכו': נראה שכוונתו: הסירו את המחשבות הרעות שבקרבכם.
 17 תיילילו: הניקוד כבמקרא (יש' סה, יד). 18 על וכו': על פי שמ"ב א, יב. 19 דת נכוחי: תורתי
 הנכוחה. סמיכות תיאור. 21 שבוית וכו': כינוי לתורה, על שום תה' סה, יט הנדרש במשה ובתורה. ראה
 בבלי, שבת פט ע"א. פענוחי: שביארת לכם. 22 שלחתי ברוחי: ללשון ראה זכ' ז, יב. 23 טעמו וכו':

<p>תְּקוּנֵנוּ הַגָּה וְהִי עַל הַהָרִים אֲשֶׁא בְּכִי וְנָהִי</p> <p>פז <מון> הטו</p> <p>יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם לְשֵׁרו דְרָךְ מְסִילִים כִּי מֵאֲרֶץ מְרַתִים יְבוֹא צָר כְּנַחֲלֵי מִים לְכוּ [אֵלֵי וְהָטוּ אֲזָנִים תִּשְׁמְעוּ מַחֹלֶת מַחְנִים עַל אֱלֹהֵי אֲנִי בּוֹכִיָה עֵינַי עֵינַי יוֹרְדָה מִים</p> <p>פז <מון></p> <p>מִצָּא חֵן בְּצִיָה מֵאֲמָרֵי שְׁמָעוּ בְּרַצִּיָה [נֶאֱמַר] הַקְּשִׁיבוּ בְּהִגִּיָה וְאֵל תְּהִיוּ לְשִׁמָּה וּשְׂאִיָה שִׁימוּ לְבַבְכֶם לְתוֹכַחַת יְרַמְיָה תְּקוּנֵנוּ בְּהַר הַמּוֹרִיָה עַל שְׂדֵה חֲמֹד עַל גִּפְן פּוֹרְיָה</p> <p>עַד יִזְכּוֹר אֱהַבְת יְדִידִים וַיְכַוֵּן הַרִיסַת בֵּית חִימוּדִים וַיִּקְבֹּץ לְתוֹכוֹ עִם שְׁדוּדִים וַיּוֹעֲרֶץ וַיִּקְדֵּשׁ מוֹשִׁיב יַחֲדִים</p>	<p>עַד לֹא</p> <p>25</p> <p>וְכָל</p> <p>30</p> <p>עַד לֹא</p> <p>מִשְׁפָּחוֹת</p> <p>35</p> <p>עַד לֹא</p> <p>40</p>
---	---

24 הגא ג ד ה / והיא ד 26 וכל וכו' טו רים 26-39 ח ס רים א / ירושלים ד ה ז 27 מסלים ג 29 כנהרי ה
31 תשמע ג ה 35 הקשיבו וכו' דרכי תושיה ט 38 בהר וכו' בתא... ואנייה ט 39 פוריה) לא ח ר יו נוסף
פז ט 41 חמודים א

על פי תה' לד, ט. 24 תקוננו וכו': על פי יח' ב, י. 25 על וכו': יר' ט, ט. 27 ישרו וכו': על פי יש' מ,
ג. 28 מארץ מרתים: כינוי לבבל, על פי יר' נ, כא. 29 יבוא צר: על פי איכה ד, יב. כנחלי מים: בשטף
גדול. 30 לכו וכו': על פי יש' נה, ג. 31 מחולת מחנים: כינוי לישראל, על שום שיה"ז, א ומדרשו.
32 על וכו': איכה א, טז. 33 מצא וכו': כינוי לישראל, על שום יר' לא, א. 34 מאמרי: נבואתי.
ברצייה: ברצון. 35 בהגיה: בעיון, בתשומת לב. 36 לשמה ושאייה: הצירוף על פי יש' כד, יב.
38 בהר המוריה: נוסח כ"י ט: 'פְּתָאֲנִיָה] נְאֻנִיָה' (הצירוף על פי יש' כט, ב; איכה ב, ה). 39 על וכו':
יש' לב, יב. במקרא: 'שְׁדִי'. 40 ידידים: כינוי לישראל. ראה ספרי דברים שנב (עמ' 409). 41 בית
חימודים: כינוי לבית המקדש. 42 עם שדודים: כינוי לישראל. 43 מושיב יחידים: כינוי לקב"ה.

ייחוסו של גוף יוצר זה לר' שלמה סולימן, הנשען בעיקר על הכותרת בכתב יד אחד ויחיד,¹⁸ הנו בגדר קביעה שעלינו לקבלה, אף שהיא כרוכה בכמה תמיהות קשות. תחילה צריך לומר שאין כל קשר בין תבניתו של הפיוט שלפנינו, העשוי מחרוזות בנות שבעה טורים שביניהן נעה מחרוזת ביניים מרובעת, ובין תבנית גוף היוצר הקלסי, הבנוי חטיבות של מחרוזות משולשות טורים שביניהן משתלבות מחרוזות 'קדוש', משולשות טורים אף הן.¹⁹ אין גם כל קשר תבניתי ותמטי בין מחרוזת הביניים שבפיוט שלפנינו, שספק אם היא חלק מקורי של הפיוט, ובין מחרוזת הקדוש של גוף היוצר הקלסי. קשה לקבל את הסברה כי ר' שלמה סולימן, מעצבו של מחזור מערכות היוצר הקדום ביותר לשבתות השנה, יבחר בעיצוב כה חריג מתבניתו הרגילה של הקיקלר לגוף יוצר לשבת של פורענות.²⁰ להערכתי מהלך שכזה אופייני לתקופות פיוט מאוחרות יותר דווקא, אחר שכבר נפרצה תבניתו המשולשת של גוף היוצר לשבתות הפורענות ועוצבה לו תבנית מרובעת טורים. בכתבי היד של הגניזה מצאנו גם מאורה ואהבה לשבת 'שמעו' המציגות את חתימת השם 'שלמה'. הרי הן על פי כ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל Acc. 4260:

[מאורה] שְׁמַעוּ קְשֵׁי יוֹם
כְּהַשְׁמַעְתָּנוּ נוֹרָא וְאִיּוֹם
לְנוּ תֵּאֵיר יוֹם
לְשִׁקּוֹד עַל דִּלְתוֹתֶיךָ יוֹם יוֹם

ככ>תוב< אשרי אדם שומע לי <לשקד על דלתתי יום יום לשמר מזוות פתחי> (מש' ח, לר')

נוסח יסוד: כ"י א. נדפס: י' דוידסון, גנזי שכטר, ג, ניו יורק תרפ"ח, עמ' 163.

מאורה 1 שמעו: נראה שכוונתו: שמעו את תוכחתך. קשי יום: כנראה כינוי לישראל החוטאים. אפשר שצ"ל: 'שמע קשה יום', כגרסת כה"י, והוא כינוי לירמיה. לצירוף ראה איוב ל, כה. 2 נורא ואיום: פנייה

18 נוסף עליה שריד החתימה 'יזכה' במחרוזת האחרונה. חתימה זו אופיינית לר' שלמה סולימן. עם זאת צריך לומר שר' שלמה סולימן חתם בדרך כלל 'יזכה' בראשי טורים, ולא נהג לצופף את החתימה בראשי מילים פנימיות בטורי פיוטיו.

19 ראה: פליישר, שירת הקודש (לעיל, הערה 5), עמ' 220-224; הנ"ל (לעיל, הערה 6), עמ' 199-230. יש לציין כי קטעי גוף יוצר ל'מטות ודברי' ששרדו בכ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 235.96 ובכ"י פריס, ספריית כ"ח IV C 402, ומיוחסים מספק לשלמה סולימן, בנויים מחרוזות מרובעות טורים. שרידי גופי היוצר לשבתות הנחמה שבידינו, המיוחסים מספק לר' שלמה סולימן, נכתבו בתבנית המשולשת הקלסית. כך בשרידי גוף היוצר ל'עקב' ול'ותאמר ציון' המועתקים בכ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 232.81, כך גם בשרידי גוף היוצר ל'דאה' ו'עניה' סוערה' המועתקים בכ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל ENA 3665.13 ובכ"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה e. 93.68, וכן גם בקטע היוצר ל'קומי אורי' ו'היה כי תבוא' המועתק בכ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל ENA 3239.24.

20 מרכיבי מערכת יוצר אחרים ל'שמעו' שניתן ליחסם בוודאות יחסית לר' שלמה סולימן, כפי שיבורר בהמשך המאמר, אינם חורגים הרבה מן התבניות הקבועות של פיוטי מערכות היוצר של הפייטן למחזור הקריאה השנתי.

ונ<אמר> לעושה א<ורים> ג<דלים כי לעולם חסדו> (תה' קלו, ז)
ב<רוך> א<תה> יי יוצר

אהבת עולם

5 [אהבה]

מִכֹּל גוֹי אֲשֶׁר נִבְרָא
בְּיִשְׂרָאֵל הִעֲדָתָה נִוְרָא
הַשְּׁמַעְתּוּ בְּאַהֲבָה גְּמוּרָה
שְׁמַעַה עַמִּי וְאַדְבְּרָה

ככ<תוב> שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בכך אלהים אלהיך אנכי (תה' נ, ז)
ונ<אמר> כי יעקב <בחר לו יה ישראל לסגלתו> (שם קלה, ד)
ב<רוך> א<תה> יי הבוחר
שמע

1 שמע ד / קשה בד 2 השמעתו[...]. 6 ד היעדתה נורה ג 7 השמעתנו ג

לקב"ה בכינויו, והצירוף על פי חב' א, ז.
אהבה 6 בישראל וכו': על פי תה' נ, ז (פסוק הסיומת). נורא: פנייה לקב"ה בכינויו.

ייחוס קטעי הפיוט הללו, הדלים למדי בתוכנם, לר' שלמה סולימן מסופק בעיניי גם במקרה זה. אמנם שני הקטעים מעמידים יחדיו את החתימה 'שלמה', אך במאורות ובאהבות של מחזור היוצרות לפרשות השבוע לא נהג סולימן לחתום את שמו, אלא סיים בהן בדרך כלל את האקרוסטיכון החדש שפתח בו בפיוט האופן. לא מצאנו גם ששלמה סולימן פיזר את אותיות חתימת שמו בין שני פיוטים.²¹ בהיות השם 'שלמה' שמם של לא מעטים מפייטני הגניזה,²² סביר יותר להעריך כי שלמה אחר הוא מחברם של פיוטי המאורה והאהבה שלפנינו. בניגוד לפיוטים אלו שייחוסם לר' שלמה סולימן מוטל בספק, פיוט הזולת ל'שמעו' – 'שמעו איז[...]' – ראוי להתייחס לפייטן בלא כל ספק. חתימת הפייטן 'סולימן' ניכרת בו

21 פיזור חתימת השם 'שלמה סולימן' בין פיוטי היי מלכנו וועד מתי (שלמה/סולימן) יכול ללמד שהפייטן ראה שני קטעי פיוט אלו כמרכיב אחד של מערכת היוצר.

22 בראשם גאון ארץ ישראל ר' שלמה בירבי יהודה גאון (ראש ישיבת ארץ ישראל בשנים 1025-1051). ר' שלמה בירבי יהודה היה פייטן פורה ואף חיקה כמה מפיוטיו של ר' שלמה סולימן. ראה על אודותיו: מ' גיל, ארץ ישראל בתקופה המוסלמית הראשונה (634-1099), א, תל-אביב תשמ"ג, עמ' 549-560. לפרטים על פיוטיו הידועים לנו ראה: ע' פליישר, "מבטלי" עשרת הדיברות – בפיוט, במדרש ובתרגום, תרביץ, סו (תשנ"ז), עמ' 71, הערה 28. על חיקוי שלו לפיוט של ר' שלמה סולימן ראה: מ' זולאי, 'מקור וחיקוי בפיוט', סיני, י (תש"ט), עמ' מג [=הנ"ל], ארץ ישראל ופיוטיה: מחקרים בפיוטי הגניזה, בעריכת א' חזן, ירושלים תשנ"ו, עמ' 313-314. אמנם סגנונו של ר' שלמה גאון מוגבה בדרך כלל יותר מסגנונו של ר' שלמה סולימן, ולא נראה לייחס לו את המאורה והאהבה שלפנינו. ייתכן לייחס לר' שלמה כופי, אף הוא פייטן בן המאה האחת-עשרה. ראה על אודותיו אצל ע' פליישר (לעיל, הערה 6), עמ' 374.

היטב, והשימוש בתבנית המסדס הייחודית, של מחרוזת ראשית בת ארבעה טורים המלווה במחרוזת משנית בת שני טורים,²³ אופייני מאוד לפייטן בזולתות שיצר. וזה הפיוט:²⁴

זולת לש'מעו

ש'מעו <איזו...>

בְּטָרָם תּוֹגְלוּ מִבֵּיתִי

גַּעַת עֵת נְבוֹאָתִי

כִּי קוֹל כְּחוֹלָה שְׁמַעְתִּי

5 שְׁמַעְתִּי < / סוּס דוּהַר בְּמִישׁוֹר וְעָקוֹב

שְׁמַעוּ דְבַר יְיָ בֵּית יַעֲקֹב

שְׁמַעוּ דְבַר מְשִׁפִּיל וּמַעוֹדֵד

ה...אָר עַד לֹא תִשְׁדָּד

וְתִהְיֶה כְּצִיפּוֹר [בּוֹדֵד]

10 שְׁמוֹעַ שְׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנַדָּד

מִתְנַדָּד / וְגוֹלָה עַד לֹא יֹאמֵר

שְׁמַעוּ [נָא] אֵת אֲשֶׁר יְיָ אוֹמֵר

שְׁמַעוּ זֹאת שׁוֹבְבִים

חַנְּנִךְ נְפֹשׁוֹת מְשִׁיבִים

נוסח יסוד: כ"י א (טורים 1-9 'זוהיה'); כ"י ב (טורים 9 'כציפור' – סוף).
9 כצפור א 14 מושבים ומעליו אות ט"ת ג

זולת 1 איזו...: ייתכן להשלים: 'איזון מלתי' (הצעת ש' אליצור). 2 מביתי: ממקדשי. 3 געת: הגיעה. 4 כי וכו': יר' ד, לא. 5 סוס דוהר: כוונתו לסוסי האויב. הצירוף על פי נח' ג, ב. במישור ועקוב: הצירוף על פי יש' מ, ד. ועקוב: מקום הרים וגיאיות. 6 שמעו וכו': יר' ב, ד. 7 משפיל ומעודד: כינויים לקב"ה, על שום תה' קמו, ו. 9 כציפור [בודד]: הצירוף על פי תה' קח, ב. 10 שמוע וכו': יר' לא, יז. 11 וגו[לה]: ההשלמה השנייה מכ"י א. עד לא: כמובן; כדי שלא. 12 שמעו וכו': מי' ו, א. 13 שובבים: כינוי לישראל, על שום יר' ג, יד ועוד. 14 חננך: נראה שמובנו: דברי נבואה.

23 על תבנית המוסדס ראה: ע' פליישר, שירת הקודש (לעיל, הערה 5), עמ' 229; הנ"ל (לעיל, הערה 6), עמ' 294-304.

24 תבניתו של הפיוט מורכבת למדיי: כל מחרוזת ראשית נפתחת במילת הקבע 'שמעו'. המחרוזות הראשיות נחתמות בסיומת מקראית הכוללת תיבה משרש ש'מ'ע'. המחרוזות המשניות המשתרשות מהמחרוזות הראשיות, נחתמות בסיומת מקראית הנפתחת במילה 'שמעו'. הפיוט מיוסד על אקרוסטיכון אלפבתי ישר, שלוש אותיות למחרוזת (פרט למחרוזת האחרונה), ועל חתימת שם הפייטן ('סולימן') בתיבה שאחר מילת השרשור שבין המחרוזות הראשונות למשניות.

- 15 טָרָם כּוּ...מְלֵא בְּ...אֵימָה
כִּי שְׁמַעְתִּי דְבַת רַבִּים
- רַב <ים> / לְשִׁמָּה [תְּהִיּוּ כִי] גְבָהוּ
שְׁמַעוּ וְהֶאֱזִינוּ [אַל] תִּגְבְּהוּ
- יַחַד [..] אֲנִי מִנִּינִי שְׁמַעוּ
[כִּי] אֲרִיָּה עָלָה עַל מְכוֹנִי
לְקוֹל צִלְלוֹ שְׁפָתַי מִעֲנִי
שְׁמַעְתִּי וְתַרְגֵּז בְּטָנִי
- 20
- בְּטָ <נִי> / יְהִמּוּ מֵעֵי בְּ... רַקוּב
שְׁמַעוּ וְהֶעִירוּ בְּבֵית יַעֲקֹב
- מֵעַן רַחֲשִׁי שְׁמַעוּ
נְהִי לְבַל [יֶאֱנִישִׁי]
שְׁאוּ אוֹ יְדֵיכֶם לְמִקְדָּשִׁי
כִּי קוֹל שׁוֹפֵר שְׁמַעְתָּ נִפְשִׁי
- 25
- נִפְ <שִׁי> / מִתּוֹגָה דְלָפָה עֲלֵיכֶם
שְׁמַעוּ וְתַחֲיוּ נִפְשֵׁיכֶם
- נִפְשֵׁיכֶם שְׁמַעוּ [עִם] בְּחֹרֵי יְיָ
פְּנֵי קוֹדֵי [תּוֹרַת] יְיָ
צִיּוֹן לְהַעֲיֵב בְּאֶף יְיָ
[שְׁמוֹעָה שְׁמַעְנוּ מֵאֵת יְיָ]
- 30
- יְיָ / נִם לָהֶם בְּלֵב טוֹב
שְׁמַעוּ שְׁמוֹעַ אֵלַי וְאֶכְלוּ טוֹב
- 35

15 כוּ...מְלֵא בְּ...אֵימָה || תנחמו א 17 גבהו ותכהו תיקון מעל לשורה ג 20 מכוני מעו... ג 21 צילצול א צלצול ד 23 [יהמו וכו'] יחס ומעי אחילה באנחתי נרשם בצד הדרף ג / יהמה ד / ומעי ליקוב א 24 והעירו וכו' שמוע מלתי נרשם בצד הדרף ג / בביתו בי"ת ראשונה מעל לשורה ב 25 לחשי ג 27 לקדשי א לקו.ושי ג לקו... ד 33 להעיב וכו' ציון פן תחרב א נא פן יעיב באפו נרשם בצד הדרף ג 35 לכס א

16 כי וכו': יר' כ, י; תה' לא, יד. 17 [תהיו כין]: ההשלמה מכ"י ג. [כין גבהו: ראה יש' ג, טז. גבהו: התמלאו גאוה. 18 שמעו וכו': יר' יג, טו. 19 [מניני]: ההשלמה מכ"י א. 20 [כין]: ההשלמה מכ"י ג. אריה: כינוי לנבוכדנאצר מלך בבל, על פי יר' ד, ז. מכוני: כינוי למקדש. ראה שמ' טו, יז ועוד. 21 לקול וכו': על פי חב' ג, טז, וכוונתו שלקול שאגת האריה נרעדו שפתיי. מעני: דיבורי, תפילתי. 22 שמעתי וכו': חב' שם. 23 בט'ני < וכו': גרסה מוצעת בכ"י ג: 'בְּטָנִי יָחַם וּמְעֵי אוֹחִילָה בְּאֶנְחָתִי'. 24 שמעו וכו': עמ' ג, יג. 25 מען רחשי: סמיכות נרדפים. 26 [יאנישין]: ההשלמה מכ"י ג, ומובנו כמו: יענישי. 27 שְׁאוּ אוֹ יְדֵיכֶם: תה' קלד, ב, ומובנו: התפללו בעד. 28 כי וכו': יר' ד, יט. 29 נפ'שִׁי < וכו': על פי תה' קיט, כח. 30 שמעו וכו': יש' נה, ג. 31 [עם] וכו': ההשלמה מכ"י ג. כינוי לישראל. 32 פְּנֵי קוֹדֵי: ההשלמה מכ"י ג. [תורת]: ההשלמה מכ"י א. 33 להעיב: להחשיך. להעיב באף: הצירוף על פי איכה ב, א. 34 שְׁמוֹעָה וכו': עוב' א, והשמועה היא המתוארת בטור הקודם. 35 נם: אמר. בלב טוב: הצירוף על פי קה' ט, ז. 36 שמעו וכו': יש' נה, ב.

50	ערן הכהן
40	<p>שָׁמְעוּ קהלת [צמחי] רבבות רחמים עמי להרבבות שמועות קשות ומרובות שמעתי כאלה רבות</p>

רב <ות> / צרות להעביר מקוהלת
 שמעו שמוע מלתי

45	<p>שמעו תורת כי כסיני שומעתם ונעשה ונשמע [אמר] אתם [וארץ] חופץ תהיו אתם אם תאבו ושומעתם</p>
----	--

ושמ <עתם> / טוב הארץ תאכלו
 בני עובדי בים מנוף נגאלו

37 קהלת] קול א...[ל ה קולי ג 38 רחמים אליכם נוסף ג // לעמי ה 39 ומריבות א 41 צרות] רעות א ה / להכביר ב / מקהילתי ה 43 שימעתם ה 44 נעשה ג ה / כמו אמרתם נוסף א ה 45 חפץ ארץ תראו ג 47 טוב וכו' יום ישמעו (תשמעו ה) באיוון א ה כשמע תשמיעו [..]זון ג 48 בני וכו' (עוד ג) שמעו עמים ירגזון א ג ה

37 קהלת [צמחי] רבבות: כינוי לישראל, על שום יח' טז, ז. ההשלמה מכ"י ה. 38 להרבבות: כדי שירבו רחמי עליכם. 39 ומרובות: ראה גרסת כ"י א: 'ומדיבות'. 40 שמעתי וכו': איוב טז, ב. 41 מקוהלת: מעמי. 42 שמעו וכו': שם יג, יז; כא, ב. 44 ונעשה ונשמע: על פי שמ' כד, ז. [אמר]תם: ההשלמה מכ"י ה. 45 [וארץ] וכו': ההשלמות מכ"י ה. [וארץ] חופץ: על פי מל' ג, יב. 46 אם וכו': יש' א, יט. 47 ושם <עתם> וכו': על פי יש' שם. 48 בני וכו': כינוי לישראל. מנוף: כמו: אשר מנוף, ממצרים. ראה יר' ב, טז.

בכ"י פריס, ספריית כי"ח IV C 401 מועתקים שלושה קטעי פיוט אחרונים (מי כמכה, יי מלכנו, ועד מתי) של מערכת יוצר ל'שמעו' שלכאורה יש ליהסם בוודאות לר' שלמה סולימן. נעייך תחילה בפיוטים:

[מי כמכה] מי כְּמוֹךְ שְׁמִיעַת סִינֵי הַבְּנֵי וְתִיטֵב בְּעֵינֵי
 כִּי נִמְתָּם לְכָרוֹת בְּרִית לְפָנָי
 שְׁמִיעַת צִיּוֹן קָשָׁה לִי כִּי לֹא אֲמַרְתֶּם אֵיחָי
 עַל בֶּן מְשֻׁמֵּעַ תְּפִילַּתְכֶם סְכוּתֵי בְּעֵנָי

נוסח יסוד: כ"י א
 1 בעיני] ב"ת נוספה מעל לשורה א

1 מי כמכה שמיעת סיני: נראה שכוונתו לשמיעת תשובתם של ישראל 'נעשה ונשמע' (ראה שמ' כד, ז). 2 נמתם: אמרתם. 3 שמיעת ציון: שמועת הדברים הנעשים בציון. לא וכו': על פי יר' ב, ח. 4 משמוע וכו': על פי איכה ג, מד.

52	ערן הכהן
25	יַחְתּוּ וַיִּבְשׂוּ כָּל גִּבּוֹרֵי תִימָנִים מְלוּכָה תַחְזִיר לְעַם בְּךָ נִשְׁעָנִים נָא עַת תִּכְרַת בְּרִית חֲסָדֵי דָוִד הַנְּאֻמָּנִים]
	ככ>תוב> הטו אזנכם ולכו אלי <שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים> (יש' נה, ג) ונ>אמר> גואלנו <יי צבאות שמו קדוש ישראל> (שם מז, ד) ב>רוך> גאל ישראל

24 יחתו ויבשו: לצירוף ראה יש' כ, ה; שם לז, כז. גיבורי תימנים: כינוי לבני עשיו, על שום בר' לו, יא ועוד. 25 לעם וכו': כינוי לישראל.

ייחוסם של שלושת הפיוטים לר' שלמה סולימן נראה לכאורה ודאי. פיוט המי כמכה חתום 'שלמהו', כדרכו של הפייטן בפיוטי מי כמכה שלו במערכות היוצר למחזור הקריאה השנתי, ופיוטי יי מלכנו ופיוטי ועד מתי חתומים 'שלמה סולימן', שוב, כמנהגו השגור של הפייטן בפיוטים אלו. עם זאת כמה מתכונותיהם של הפיוטים עלולות להחשיד את ייחוסם לסולימן ונראה שהתמונה מסובכת מעט יותר.

תחילה יש להבליט את החריגה בפיוט המי כמכה שלפנינו מן ההיקף המקובל בפיוטי המי כמכה של סולימן. במערכות היוצר של סולימן למחזור הקריאה החד-שנתי בנוי פיוט המי כמכה מחרוזות מרובעת אחת החתומה 'שלמה', או שלוש מחרוזות מרובעות המיוסדות על אקרוסטיכון אלפביתי א-ל. בדרך כלל אין פיוטי המי כמכה של סולימן מעוטרם במילות קבע ובשאר קישוטי התבנית.²⁵ פיוט המי כמכה שלפנינו, לעומת זאת, בנוי ארבע מחרוזות מרובעות שכל אחת מהן נפתחת בתיבה שראשיתה באות מן החתימה 'שלמה'. בשלוש המחזורות הראשונות ניצבות התיבות 'על כן' בראש הטור הרביעי. החריגה ראויה לתשומת לב, אך ניתן להסבירה במגמתו של הפייטן להרחיב כמה ממרכיבי מערכת היוצר לשבת מצוינת – אחת משבתות 'תלתא דפורענותא'.

נוסף על כך יש לציין את טוריהם הארוכים של הפיוטים שלפנינו. בפיוטיו של סולימן נדירים טורים שיש בהם יותר מארבע מילים, ואילו בשלושת הפיוטים הנדפסים בזה מחזיקים רוב טורי השיר חמש מילים ויותר.²⁶ נוסף לכך קל להבחין כי בשלושת הפיוטים מופיעים מטבעות לשון מקראיות-ארכאיות מובהקות ('ותיטב בעיני', 'למו'), מקצתן חדשניות ('הנשלנו'),²⁷ שאף הן אינן שכיחות ביצירתו של סולימן. עלינו לתת לבנו גם לתנופה

25 במערכות יוצר בודדות של סולימן מצאנו חריגה מההיקף המתואר והוספת מילות קבע כעיטור לפיוט. ראה בספרי: ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי: מערכות יוצר למחזור הקריאה השנתי (בהכנה).

26 במערכת היוצר ל'דברים' שנדפסה במאמר זה, הכוללת 131 טורי שיר, יש פחות מ-10 טורים שבהם יותר מ-4 מילים, ורובם המוחלט הם סיומות מקראיות. עם זאת יש לציין שבכמה מערכות היוצר של סולימן ניכרת בפיוטי מי כמכה ויי מלכנו מגמה להארכת הטורים, אם כי לא במידה הניכרת בשלושת הפיוטים שלפנינו.

27 צורה יחידאית זו טרם נרשמה במילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון עברית!

הרטורית העזה שבה נכתבו הפיוטים שלפנינו, תכונה ספרותית שאינה מאפיינת הרבה מפיוטי יי מלכנו וועד מתי של שלמה סולימן, השופעים בדרך כלל נימות ליריות עדינות הרבה יותר. כל אלו עשויים לרמוז לפייטן אחר שידענו בו כי הרחיב באופן ניכר את גבולותיו המסורתיים של הטור הפייטני המקציב למשורר לכל היותר ארבע מילים לטור,²⁸ שלמדנו להכיר את חיבתו היתרה לצורות מקראיות ארכאיות,²⁹ שעמדנו על סגולותיו הרטוריות המופלגות ושמצאנוהו חותם בשמו של ר' שלמה סולימן – רב סעדיה גאון.³⁰

מנהגו המופלא של הגאון לחתום את שמו של ר' שלמה סולימן ביוצרותיו, בדיוק באותן נקודות במערכות היוצר שבהן חתם סולימן את שמו, נידון במחקר הפיוט בהרחבה בכמה הזדמנויות.³¹ עם זאת במקרה שלפנינו דעתי נוטה לכך, כי אף שמגע השפעתו של הגאון ניכר בפיוטים שלפנינו, הרי שאין להוציאם מחזקתו של ר' שלמה סולימן. סמיכותם של הפיוטים בכתב היד לפיוט הזולת ל'שמעו' שיש ליחסו בוודאות לר' שלמה סולימן, המינוח המתון של מאפייני הלשון הסעדיאנית הניכרים בפיוטים והעובדה כי כבר מצאנו פיוטי מי כמכה, יי מלכנו וועד מתי נוספים של סולימן שטוריהם מחזיקים חמש תיבות ומעלה לטור,³² כל אלו אינם מאפשרים לנו להוציא את הפיוטים מחזקתו של סולימן, אף שהם מחזקים את השקפתי כי קיימת זיקה הדוקה ביותר בין פייטנותו של הגאון ובין שלבים שונים ביצירתו של שלמה סולימן, כפי שאנסה לשחזרם בהמשך הדברים.

סקירת הפיוטים ל'שמעו' שניתן לייחסם ברמות שונות של ודאות לר' שלמה סולימן מגלה אפוא כי בדינו זולת, מי כמכה, יי מלכנו וועד מתי ל'שמעו' שיש ליחסם לפייטן בסבירות גבוהה, גוף יוצר שייחוסו לסולימן נובע בעיקר מכותרת באחד מכתבי היד ומאורה ואהבה שזיקתם לפייטן קלושה למדי. תמונת המצב ביחס לפיוטיו של הפייטן לשבת 'דברי' ולשבתות הנחמה דומה למדרי.³³ מצאנו קטעי יוצר אחדים לרוב שבתות אלו, אך אף פעם

28 ראה: ע' פליישר, 'עיונים ברכי השקילה של שירת הקודש הקדומה', הספרות, ו (תשל"ז), עמ' 79 [נדפס בשנית אצל הנ"ל, שירת הקודש (לעיל, הערה 5), עמ' 1505]; הנ"ל, 'מקומו של רב סעדיה גאון בתולדות השירה העברית', פעמים, 54 (תשנ"ג), עמ' 13, הערה 33.

29 ראה: מ' זולאי (לעיל, הערה 15), עמ' יט-מ; ע' פליישר, שירת הקודש (לעיל, הערה 5), עמ' 324-327.

30 תמיכה באפשרות ייחוס זו ניתן למצוא בביטוי 'מנגחים בקרנים' (טור 22) ככינוי לבני ישמעאל, על פי פירושו של רב סעדיה גאון לדנ"ז, ח.

31 לסיכום הדעות ראה: ע' הכהן (לעיל, הערה 7), א, עמ' 230-240, ולאחרונה: הנ"ל, 'פיוטי ההושענא של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי ויחסם לפיוטי ההושענא של רב סעדיה גאון', בתוך: א' בזק (עורך), ובהג הסוכות: קובץ מאמרים על חג הסוכות, אלון שבות תשע"א, עמ' 415-419.

32 כך משל, במערכות היוצר של הפייטן לפרשות 'שלח' ו'קרח'.

33 בכתבי היד של הגניזה שכיח פיוט זולת ל'דברי' – 'דברי אמרי נבואתי' שמשמש בו הפזמון 'שמעתי מקושי דברי' החתום 'שלמה'. מחקר הפיוט נטה ליחס פיוט זה לשלמה סולימן, אך קשה על בסיס החתימה 'שלמה' ליחס את הזולת לר' שלמה סולימן, מה עוד שמחרוזת זו משמשת כפזמון גם בזולת של ר' שמואל השלישי ל'דברי' – 'דברי אמרי תוכחות הקריב' (נדפס על ידי א"מ הברמן [מהדיר], עתרת רננים, ירושלים תשכ"ז, עמ' 209, ויש לתקן דברי המהדיר בביאורו כי הפזמון חתום 'שמואל'; ראה עתה: י' יהלום ונ' קצומטה [מהדירים], יוצרות רבי שמואל השלישי, ב, ירושלים תשע"ד, עמ' 625-626 ובדברי המהדירים בביאור לטורים 13-16), וגם בזולת נוסף ל'דברי' – 'דברי אנון ואנון

לא מצאנו בכתבי היד של הגניזה מערכת יוצר שלמה שיחודה להן. נדמה כי משמעותיים במיוחד לעניין זה שרידי גוף יוצר ל'ראה ועניה' המועתקים בכ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל ENA 3665.13 ובכ"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה e. 93/68 שניכרים בהם שרידי החתימה 'שלמה', בדרכו השגורה של הפייטן לחתום את יוצרותיו לפרשות השבוע.³⁴ שרידים אלו עשויים לרמז כי ר' שלמה סולימן לא יצר רק קטעי פיוט שנועדו לשבתות הפורענות והנחמה, אלא גם קשר בחלק מפיוטים אלו בין הפטרות הפורענות והנחמה ובין פרשות מסוימות במחזור הקריאה החד-שנתי בתורה.

ד

לאור הקביעה כי אכן פיוטים מעיזבונו של ר' שלמה סולימן לפנינו, נדמה כי ניתן לנסות לשחזר את שלבי עשייתו הפייטנית של ר' שלמה סולימן ביוצרות לשבתות הפורענות והנחמה. נראה שבשלב מוקדם של יצירתו העמיד ר' שלמה סולימן מחזור יוצרות שלם לפרשות השבוע שנועד לשמש בקהילה שאחזה במנהגי התפילה הבבליים שלא קשרו בין פרשות השבוע ובין הפטרות מיוחדות לשבתות הפורענות. מחזור היוצרות הקדום ביותר שהגיע לידינו בשלמות כמעט גמורה לא נוצר אפוא בקהילה של בני ארץ ישראל, אלא דווקא בקהילה שנקטה את מנהג התפילה הבבלי. אפשרות מפתיעה זו מצטרפת להבנה המחקרית ההולכת ומחודשת באחרונה, כי זיקתן של קהילות בבל לפיוט הייתה מוקדמת הרבה יותר ואמיצה הרבה יותר משסבר מחקר הפיוט במשך שנים רבות.³⁵

בעגמים המועתק בכ"י פריס, ספריית כי"ח IV C 402. בכתב יד זה מצוי גם חלקו האחרון של גוף יוצר מרובע ל'מטות ודברי' שאחת לשתי מחרוזות נרמז בו הפזמון 'שתו אזנם'. פזמון זה מופיע במלואו בגוף יוצר מרובע אחר ל'דברי ומטות' והוא חתום 'שלמה'. לאחרונה איתר ד"ר מיכאל רנד פיוט יי מלכנו מפואר ל'דברי' של ר' שלמה סולימן. הפיוט מועתק בכ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל, ENA 4096C. בכ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 238.49 ובכ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל ENA 414.1-2 מועתק חלקה האחרון של מערכת יוצר של ר' שלמה סולימן ל'נחמו' – זולת, מי כמכה, יי מלכנו וועד מתי. בכ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S 8H 16.4 ובהמשכו, כ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל ENA 2151.12 מועתקים קטעי יוצר ל'שופטים ואנכי', רובם לשלמה-רס"ג, כלומר, לרב סעדיה גאון. ביניהם משולבים פיוטי מאורה, אהבה ומי כמכה ל'אנכי' שיש ליחסם לר' שלמה סולימן (הפיוטים כולם נדפסו בספרו של מ' זולאי [לעיל, הערה 15], עמ' רב-רט, וראה שם הערותיו המכוונות של המהדיר). בכ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S 8H 13, דפים 7 ע"א – 8 ע"ב מועתקים פיוטי יי מלכנו וועד מתי של ר' שלמה סולימן ל'דני עקרה'. בכתב יד ניו יורק, ספריית ביהמ"ל ENA 3239.24 קטע מגוף יוצר ל'קומי אורי והיה כי תבוא' – 'אורך הנאור תבהיק בעלץ' שיש ליחסו מספק לר' שלמה סולימן. בסקירה קצרה זו לא נכללו קטעי יוצר נוספים לשבתות הנחמה שניתן ליחסם לר' שלמה סולימן רק מספק רב.

34 ר' שלמה סולימן נהג לפתוח כל אחת מארבע מחרוזות הקדוש בגופי היוצר שכתב באות אחת משמו 'שלמה'.

35 ראה: ש' אליצור, 'לאופיו ולנתיבות השפעתו של המרכז הפייטני בבבל: ההוררים בעקבות ספריה של טובה בארי', תרביץ, עט (תש"ע/תשע"א), עמ' 229-248. לסיכומן של השקפות מסורתיות יותר של מחקר הפיוט ראה: ט' בארי, 'שירה עברית בבבל במאה העשירית והאחת-עשרה לאור ממצאי

ועוד ניתן ללמוד מהנחה זו כי מערכת היוצר המקורית של שלמה סולימן החזיקה שבעה קטעי פיוט בלבד: גוף היוצר, אופן, מאורה, אהבה, זולת, מי כמכה ויי מלכנו.³⁶ מהלך פיצולו של פיוט יי מלכנו לשני פיוטים, יי מלכנו וועד מתי, שהיקף כל אחד מהם חמישה טורים, התרחש רק בשלבים מאוחרים יותר ביצירתו של שלמה סולימן.³⁷

בהמשך דרכו היצירתית הגיע כנראה סולימן לקהילות שנקטו את המנהג הארץ-ישראלי לייחד הפטרה לכל אחת מן הפרשות בשבתות הפורענות והנחמה.³⁸ מערכות היוצר המקוריות שכתב לשבתות הפורענות והנחמה עלולות היו לצאת בשלב זה ממעגל התפילה אילו לא התאימן הפייטן למנהג בני ארץ ישראל. נראה שכתוצאה מאילוף זה כתב הפייטן קטעי יוצר אחדים שנועדו להשתלב במערכות היוצר המקוריות שכתב ולהעניק ביטוי לענייניהן של שבתות הפורענות והנחמה. כמה מקטעי יוצר אלה מתייחסים אך ורק להפטרות הפורענות והנחמה, אך שרידים מכמה גופי יוצר שניתן ליחס לשלמה סולימן מלמדים כי הפייטן גם קישר בין ההפטרות המיוחדות ובין פרשות מסוימות ממחזור הקריאה השנתי.³⁹ קטעי יוצר אלו מצאנום בכתבי היד של הגניזה כשהם מועתקים כל פיוט בפני עצמו, ולא כמערכות יוצר מגובשות, כפי שהגיעו לידינו מערכות היוצר של הפייטן לפרשות השבוע.

הגניזה, תעודה, טו (תשנ"ט), עמ' 23-36; הנ"ל, 'תפילה ופיוט בבבל במאה העשירית ובמאה האחת-עשרה', מסורת הפיוט, ב (תש"ס), עמ' 85-96. יש לציין כי כבר בעבודת הדוקטור שלי זיהיתי זיקה ברורה בין פיוטיו של סולימן ובין מנהגי תפילה וקריאה בתורה ונוסחאות תפילה בבליים. ראה לעיל, הערה 7, א, עמ' 176-178. עם זאת אין להתעלם מכך שבמספר ניכר של גופי יוצר של ר' שלמה סולימן מצויות רמזות לראשי סדרים ארץ-ישראליים, גילוי שהביא את מחקר הפיוט להכרה בזיקה העמוקה שבין פייטנותו של סולימן ובין מנהגי התפילה והקריאה בתורה הארץ-ישראלים (ראה: ש' אליצור, 'רמזות לסדרים ארץ-ישראליים בגופי יוצר לפרשות בבליות', מחקרי ירושלים בספרות עברית, א [תשמ"א], עמ' 211-225). אמנם, מכיוון שהקהילה שבה שימש הפייטן הייתה קהילה שרק בעברה נהגה במנהגי קריאה ארץ-ישראליים, יש לשקול את האפשרות כי אימצה את המנהג הבבלי גם ביחס לקריאת הפטרות מיוחדות בשבתות הפורענות והנחמה.

36 בדגם זה של מערכת היוצר בנויים פיוטי מי כמכה ויי מלכנו שלוש מחרוזות מרובעות טורים, המיוסדות על אקרוסטיכון אלפביתי שלם (א-ל, מ-ת). המחרוזת האחרונה בפיוט היי מלכנו עשויה להתארך מעט, כמנהגה השגור של הפייטנות העברית לדורותיה (ראה: ע' פליישר, 'עיונים בתהליכי עיצובם התבניתיים של סוגי הפיוט הקלאסיים', תרביץ, לט [תשל"ל], עמ' 248-267).

37 להבנה זו הגיע ע' פליישר כבר לפני שנים רבות. ראה: הנ"ל (לעיל, הערה 6), עמ' 310-321.

38 אפשר כמובן שהקהילה שבה שימש הפייטן מתחילה היא שאימצה את המנהג הארץ-ישראלי לייחד הפטרות מענייני פורענות ונחמה לימי המצרים ולשבתות שאחרי תשעה באב, וחזנה נאלץ להסתגל לשינוי מנהגה של קהילתו.

39 השאלה מדוע קטעי היוצר של ר' שלמה סולימן ל'שמעו' אינם מעלים את זכרה של פרשה מסוימת על פי מנהג הקריאה הבבלי, איננה מערערת את ההנחות המוצעות במאמרי. גוף היוצר ל'שמעו' הנדפס במאמר אינו יכול, להערכתי, להתייחס לפייטן בוודאות, וסביר יותר בעיניי כי הפייטן התכוון לצרף לקטעי היוצר ל'שמעו' גוף יוצר מקורי של פרשה בבליית ('מטות-מסעי' או 'מסעי'). ייתכן גם שחוסר הסדירות הגמור של המנהג החד-שנתי באשר לקריאת התורה בשבת 'שמעו' (ברוב השנים 'מטות-מסעי', אך לעתים, בחלק מהשנים המעוברות, 'מסעי' בלבד) הניא את הפייטן להימנעות מאזכור ענייניהן של פרשות השבוע בקטעי היוצר המיוחדים שכתב להפטרות הפורענות.

לשינוי מנהג זה נתלו גם תפנית פואטית ואולי גם שינוי בהרכבה של מערכת היוצר. נראה שבשלב זה של עבודתו כבר פגש ר' שלמה סולימן ברב סעדיה גאון, מפגש שנודעה לו משמעות רבה לאופי יצירתם הפייטנית של שני המשוררים. הגאון החל בכתיבת מערכות יוצר שהרכבן ותבניותיהן מושפעים באורח גלוי וחד-משמעי מהרכבן ומתבניותיהן של מערכות היוצר של ר' שלמה סולימן.⁴⁰ עם זאת ר' שלמה סולימן הושפע מסגנונו הפייטני הייחודי של הגאון, שיקע בפיוטיו פירושי מקרא שמקורם במפעל פרשנותו המקראית של הגאון,⁴¹ ואפשר שגם למד מן הגאון להוסיף את פיוט ועד מתי בסופה של מערכת היוצר.⁴² מכאן ואילך ניתן לאתר ביצירתו של סולימן טורי שירה ארוכים המחזיקים שש תיבות, ולגלות בה מילים חדשניות שמוצאן הסעדיאני ניכר היטב. העיון בקטעי היוצרות שחיבר ר' שלמה סולימן לשבתות הפורענות והנחמה עשוי אפוא ללמדנו על שלבים שונים ביצירתו של מחבר מחזור היוצרות הקדום ביותר לפרשות השבוע שהגיע לידנו.

40 לסיכום הצדדים הדומים שבין מערכות היוצר של שני הפייטנים ראה בעבודתי (לעיל, הערה 7), א, עמ' 230-232.

41 לדוגמה מאלפת נוספת ראה בעבודתי (שם), עמ' 234-237.

42 שלמה סולימן תמיד מנצל את האות ו' שבצירוף 'ועד מתי' לשם חתימת שמו 'סולימן' (האותיות 'שלמהס' עומדות בראש טורי היי מלכנו והאותיות 'ולימן' עומדות בראש טורי הועד מתי). רב סעדיה גאון, שכידוע חתם אף הוא כמה מפיוטי ועד מתי שלו בשם 'סולימן', איננו מנצל את הצירוף 'ועד מתי' לשם חתימת שם הפייטן (לפיוטי הועד מתי שהגאון חתם בשם 'סולימן', ראה: 'י טובי [לעיל, הערה 15], עמ' 39 [ל'תזריע'], 42 [ל'מצורע'], 70-71 [ל'חקת']). בדרך כלל העדיף הגאון לחתום פיוטים אלו ב'שלמה יזכה' או ב'שלמה' (סתם). לו הגאון היה מחקה את סולימן בפינה זו של פייטנותו, לא היה חורג מן הסתם ממנהגו של סולימן לחתום את שמו. סביר יותר להניח שפתיחת הפיוט האחרון במערכת היוצר בצירוף 'ועד מתי' הייתה רעיון שמוצאו בפייטנותו של הגאון, ושלמה סולימן הגה את האפשרות להסתייע בו לשם חתימת שמו. ייתכן גם שדרך החתימה המוזרה של סולימן בפיוטים אלו (שלמהס/ולימן) נבעה כבר מן התבנית מחומשת הטורים שקבע לה הגאון. השערה זו מנוגדת להערכה שהוצגה בעבודתי (לעיל, הערה 7), עמ' 232 ולדעתו של ע' פליישר (לעיל, הערה 6), עמ' 321.

נספח

רשימת כתבי היד ליוצר 'אומן הנקרא חבר'

כ"י נ

כ"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה g. 5 (2719/3), דפים 21 ע"ב – 25 ע"א: ארבעה דפים מקונטרס המחזיק מערכות יוצר של ר' שלמה סולימן לחומשים 'במדבר'-'דברים'. בדפים מועתקת מערכת היוצר של הפייטן 'דברים' (נוסח יסוד). באמצעו של האופן קטע הסופר את העתקתו והביא תפילה 'הי רצון מלפני השמים לרחם על כל העם הבאים לבית הכנסת' וכו'.⁴³ לאחריה רשם 'הדא תמם אופן אלה הדברים' והמשיך בהעתקת מערכת היוצר של ר' שלמה סולימן ל'דברים'.

כ"י א

כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 146.52: גיליון. הדף האחד מחזיק את חלקה השני של מערכת היוצר של ר' שלמה סולימן ל'מסעי' ואת גוף היוצר והזולת (עד טור 102) של הפייטן ל'דברים'. בדף האחר קטעי יוצר של הפייטן ל'ניצבים'.

כ"י ב

כ"י פילדלפיה, אוסף דרופסי קולג' 292: גיליון מנוקב. מחזיק גרמים של גופי יוצר לפרשות חומש 'במדבר'-'דברים' לר' שלמה סולימן, וביניהם גוף היוצר של הפייטן ל'דברים' (עד טור 22). ניקוד טברני חלקי.

כ"י ג

כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S H 14.103: שרידי קונטרס שגיליונותיו נקרעו במחצית אורכם. מחזיק קטעי פיוט לשבת 'איכה', וביניהם שרידים מגוף היוצר של ר' שלמה סולימן ל'דברים'.

כ"י ד

כ"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה e. 37 (2710/6), דף 55 ע"א: דף מקונטרס בן 14 דפים המחזיק בעיקר מערכות פיוט לארבע פרשיות ולשבתות הפורענות. ביניהן בא קטע קצר ומעובד (עד טור 9) מגוף היוצר של ר' שלמה סולימן ל'דברים'. בפזמון שהותאם לעיבוד ניכרת החתימה 'יוש(ף)'.

רשימת כתבי היד ליוצר 'שמעו אלי אבירי לב'

כ"י א

כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 96.61: גיליון שמדפו האחד נותר רק קרע. בדף מועתקים סופו של יי מלכנו ל'דברי' – 'אין דורש ושואל', 'יוצר שמעו לסנגארי' –

43 נראה שלפנינו נוסח הבקשה שהייתה נאמרת בקהילות בני ארץ ישראל קודם לאמירתה של תפילת השיר בשחרית של שבת. ראה: ע' פליישר, תפילה ומנהגי תפילה ארץ-ישראליים בתקופת הגניזה, ירושלים תשמ"ח, עמ' 246.

'שמעו אלי אבירי לב' המיוחס לר' שלמה סולימן (נוסח יסוד טורים 1-18) וראשיתו של זולת נוסף — 'שמעו אמרי קדיש ועיר'. בקרע שריד מן הזולת 'דברי אמרי נבואתי'. בע"ב ראשיתו של היי מלכנו 'אין דורש ושואל'. מילים אחדות מנוקדות ניקוד טברני.

כ"ב

(1) כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 135.92: דף מהוה. מחזיק את היוצר 'שמעו אלי אבירי לב' (טורים 5-29).

(2) כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 275.54: המשכו הישיר של הדף הקודם. מחזיק את המשך היוצר 'שמעו אלי אבירי לב' (טורים 30-43). בהמשך מועתק יוצר אחר 'אבכו ורובכו עם הנקובים נקוב' לסהלאן.

כ"ג

כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 138.100: גיליון. בדף האחד מועתק יוצר ל'שמעו' — 'שמעו אלי אבירי לב' (טורים 7 'כי באה' — 32 'בוכיה'). בדף האחר פזמון ליי מלכנו למבורך בן דויד.

כ"ד

כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 146.27: דף מקורע ומהוה. מחזיק מאורה, אהבה ויי מלכנו ('אין דורש ושואל') ל'דברי' ומצדר ל'שמעו' ליוסף אלברדאני.⁴⁴ לאחרי מועתק היוצר ל'שמעו' — 'שמעו אלי אבירי לב' (עד טור 28).

כ"ה

כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 147.75: דף מקורע. מחזיק קטע מן היוצר ל'שמעו' — 'שמעו אלי אבירי לב' (טורים 13-32). ניקוד טברני חלקי.

כ"ו

כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 244.24: דף. מחזיק מצדר ל'שמעו' ליוסף אלברדאני וגוף יוצר ל'שמעו' — 'שמעו אלי אבירי לב' (עד טור 17). ניקוד טברני חלקי.

כ"ז

כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 244.61: דף מקורע ומהוה. מחזיק מצדר ל'שמעו' ליוסף אלברדאני וקטע מגוף יוצר ל'שמעו' — 'שמעו אלי אבירי לב' (עד טור 36).

כ"ח

כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 325.13: דף. אחר פסוקים מיחזקאל באה ראשיתו של נוסח משובש של גוף יוצר ל'שמעו' — 'שמעו אלי אבירי לב' (עד טור 4).

44 נדפס על ידי ט' בארי (מהדירה), החזן הגדול אשר בבגדאד: פיוטי יוסף בן חיים אלברדאני, ירושלים תשס"ג, עמ' 333.

כ"י ט

כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S AS 112.125: קרע דף קטן. מחזיק שרידים קלושים מגוף היוצר ל'שמעו' – 'שמעו אלי אבירי לב' (טורים 8-14, 32-40).

כ"י י

כ"י ורשה, ספריית בית הכנסת ברחוב טלמוצקה, 54/15: קונטרס בן 4 גיליונות המחזיק מערכות יוצר לשבת 'שמעו' ולשבת 'איכה'. ביניהם קטע מגוף היוצר 'שמעו אלי אבירי לב' (טורים 5-18). לאחריו מועתק גוף יוצר נוסף – 'שמעו אמרי יוצר הרים' לר' אלעזר בירבי קילר.⁴⁵ לצורך חילופי הנוסח מכתב היד נעזרתי בצילומיו שבאקדמיה ללשון עברית. כתב היד עצמו נשמר בשנות חורבן יהדות פולין.

כ"י כ

כ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל Acc. 4260: קונטרס של 28 דפים המחזיק קטעי יוצר לשבתות הפורענות והנחמה. בדף 10 קטע קטע מגוף היוצר 'שמעו אלי אבירי לב' (טורים 5-18). לאחריו 'יוצר שמעו ואלה מסעי' – 'שמעו אמרי דת נפש משיבת'.

כתבי היד למאורה 'שמעו קשי יום' ולאהבה 'מכל גוי'

כ"י א

כ"י ניו יורק, ספריית ביהמ"ל Acc. 4260: קונטרס של 28 דפים המחזיק קטעי יוצר לשבתות הפורענות והנחמה. בדף 19 (ע"ב) מועתקים פיוטי המאורה והאהבה 'שמעו קשי יום' ו'מכל גוי'. לאחריהם מועתק הזולת 'חזון בן אמוץ'.

כ"י ב

כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 277.102: דף. מחזיק קטע מהאופן 'קול ברמה נשמע' ואת פיוט המאורה 'שמעו קשי יום'.

כ"י ג

כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S AS 117.249: דף קרוע בחלקו התחתון. מחזיק את פסוקי המאורה 'שמעו קשי יום' ואת האהבה 'מכל גוי'. בהמשך ראשיתו של הזולת 'שמעו אימרי קדיש ועיר'. בע"א אופן ל'שמעו' – 'קול ברמה נשמע'.

כ"י ד

כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S AS 118.42: קרע דף זעיר. אחר שריד מפיוט אופן מועתק בו שריד מפיוט המאורה 'שמע קשה יום'. בע"ב שריד מהזולת 'שמעו אמרי קדיש ועיר'.

45 נדפס על ידי ש' אליצור (מהדירה), פיוטי ר' אלעזר בירבי קילר, ירושלים תשמ"ח, עמ' 329-331.

כתבי היד למוסדס ל'שמעו'

כ"י א

כ"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה e. 107/18: קונטרס בן 6 דפים המחזיק מערכות פיוט ל'שמעו' ול'איכה'. מחזיק את הזולת 'שמעו איזון... ..[...]' של ר' שלמה סולימן ל'שמעו'. לאחריו מועתק יוצר לאיכה – 'איכה אש חמתי'. נוסח יסוד עד טור 9 ('ותהיה'). כתב היד מהוה ומחוק ביותר.

כ"י ב

כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S NS 277.75: דף מהוה. מחזיק את המוסדס של ר' שלמה סולימן ל'שמעו' (טורים 9-48; נוסח יסוד). לאחריו ראשיתו של זולת נוסף – 'שמעו אהובים אשר מנוף נגאלו'.

כ"י ג

כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S AS 113.111: דף מחורר. מחזיק שרידים מן המוסדס של ר' שלמה סולימן ל'שמעו' (טורים 12-סוף). לאחריו ראשיתו של זולת נוסף – 'שמעו אהובים מנוף נגאלו'.

כ"י ד

כ"י קמברידג', ספריית האוניברסיטה T-S AS 115.89: קרע גיליון. מחזיק שריד מן המוסדס של ר' שלמה סולימן ל'שמעו' (טורים 16-31). לאחריו ראשיתו של זולת נוסף – 'שמעו אהובים מנוף נגאלו'.

כ"י ה

כ"י פריס, ספריית כי"ח IV C 401: דף. מחזיק את סופו של המוסדס של ר' שלמה סולימן ל'שמעו' (מטור 37). בהמשך מועתק הזולת 'שמעו אהובים מנוף נגאלו' בשלמותו, ולאחריו באים מי כמכה, יי מלכנו, ועד מתי לשלמה רס"ג ל'שמעו'. בהמשך שבעתא ל'שמעו' – 'שמעו אמרי נפש משיבה'.

כתב היד למי כמכה, ליי מלכנו ולעד מתי ל'שמעו'

כ"י א

כ"י פריס, ספריית כי"ח IV C 401: ראה לעיל, כ"י ה.